

SULAYMON PAYG'AMBARNING HIKMATLARI

Kirish

Sulaymonning hikmatlari kitobi maqol, matallar shaklidagi axloqiy va diniy ta'limotlardan iborat. Mazkur kitobning asosiy muallifi Isroil xalqining donishmand shohi Sulaymondur. Kitobning ba'zi qismlari Ag'ur (30:1 ga qarang) va shoh Lemul (31:1 ga qarang) tomonidan yozilgan. Hikmatlar ko'pincha ikki misrali she'riy shaklda kelgan.

Matallarning ko'pchiligida kundalik hayotda uchraydigan muammolar haqida so'z yuritiladi. Mazkur kitob "Egamizdan qo'rqish ilmu ma'rifatning boshidir" degan dono so'zlar bilan boshlanadi (1:7 ga qarang) va faqatgina diniy ishlar borasida emas, balki odob–axloq va aql bilan qilinishi lozim bo'lgan ishlar haqida ham nasihat beradi. Bu hikmatlar oila va jamiyatdagi munosabatlar, donolik bilan ish yuritish, tadbirkorlik, axloq va din–diyonat kabi mavzularni qamrab oladi. Mazkur kitobda kamtarlik, sabr–toqat, kambag'allarni hurmat qilish va do'stga sodiqlik kabi fazilatlar haqida ko'p fikrlar aytiladi.

Kitobdagi aksariyat hikmatlar mazmunan bir–biriga o'zaro bog'langan. Kitobdagi ba'zi hikmatli so'zlar esa qisqa bo'lib, matnga bog'lanmagan bo'lsa ham, o'zida tugal ma'noni ifodalaydi.

Sulaymonning hikmatlari

(1:1-9:18)

1–BOB

Hikmatlarning qadri

¹ Isroil shohi Dovud o'g'li Sulaymonning* hikmatlari.

² Bu hikmatlar donolik va nasihatni o'rgatadi,
hikmatli so'zlarni tushuntiradi,

³ aqlli ko'rsatmalarni,
to'g'rilik, adolat va odillikni ato qiladi,

⁴ soddalarga* idrok,
yoshlarga bilim, fahmu farosat beradi.

⁵ Donolar tinglab bilimini ko'paytirsin,
idroklilar yo'l–yo'riq olsin.

⁶ Bu hikmatlar — matallarni, jumboqlarni,
dononing so'zlarini va topishmoqlarini tushunish uchundir.

⁷ Egamizdan qo'rqish* ilmu ma'rifatning boshidir*.

Donolik va nasihatdan nafratlangan esa nodondir*.

Yoshlarga nasihat

- ⁸ O'g'lim*, otang nasihatlariga quloq sol,
onang o'gitlarini rad etma,
⁹ chunki ular boshingga go'zal gulchambar,
bo'yingga marjondaydir.
¹⁰ O'g'lim, agar gunohkorlar seni yo'ldan urmoqchi bo'lsa,
bo'yin berma.
¹¹ Agar ular: "Kel, bizga qo'shil, pistirma qo'yib qon to'kaylik,
aybsizning yo'lini vajsiz to'saylik,
¹² do'zaxga* o'xshab uni tiriklayin o'z qa'rimizga tortaylik,
chuqur kabi butunlayin yutib yuboraylik,
¹³ har xil boyliklarni tortib olib,
uyimizni o'lja bilan to'ldiraylik,
¹⁴ hamma narsa o'rtada bo'lsin,
hamyonimiz bitta bo'lsin", deb aytsalar,
¹⁵ o'g'lim, ularga hamroh bo'lma,
yo'liga bir qadam ham bosma.
¹⁶ Chunki ular qon to'kishga tayyordirlar,
oyoqlari yovuzlikka shoshiladi.
¹⁷ Qushni to'r bilan tutib bo'lmaydi,
to'rni ko'rgan qush pir etib uchib ketadi.
¹⁸ Yovuzlar esa o'z qismatini ko'ra olmaydilar,
boshqalarning jonini poylayman deb,
o'z joniga zomin bo'lganini bilmaydilar.
¹⁹ Ochko'zlik bilan tortib oladiganlarning ahvoli shu!
Ular o'z hayotiga zomin bo'ladi.

Donolik o'ziga chorlaydi

- ²⁰ Donolik* ko'chada chaqiradi.
Maydonda baland ovoz bilan hayqiradi.
²¹ Gavjum ko'chaning boshida,
shahar darvozalarida* jar soladi.
²² "Ey nodonlar, qachongacha nodon bo'lib yuraverasiz?!
Siz-chi, mazax qiluvchilar, qachongacha mazax qilishdan zavqlanasiz?!
Aqlsizlar, qachongacha ilm-ma'rifatdan nafratlanasiz?!
²³ Pand-nasihatlarimga quloq solinglar.
Mana, sizlarga ruhimni beraman.
So'zlarimni ochaman.
²⁴ Lekin sizlarni chaqirganimda rad etdingiz,
qo'llarimni uzatganimda, e'tibor bermadingiz.
²⁵ Maslahat, pand-nasihatlarimning
hech birini qabul qilmadingiz.
²⁶ Shuning uchun boshingizga falokat kelganda, men ham kulaman.
Vahimaga tushganingizda, mazax qilaman.

²⁷ Vahima bo'ronday, falokat esa to'fonday kelganda,
 kulfatu mashaqqatlar boshga tushganda,
²⁸ ular meni chaqiradilar, lekin javob bermayman.
 Ular meni qidiradilar, izlaydilar, lekin topolmaydilar.
²⁹ Chunki ular ilm-ma'rifatdan nafratlandilar,
 Egamizdan qo'rqishni rad etdilar.
³⁰ Maslahatlarimni, o'gitlarimni qabul qilmadilar.
³¹ Shuning uchun o'z qilmishlarining mevasini yeb,
 pushaymon bo'lib qoladilar.
³² Nodonlar yo'ldan adashib o'z joniga o'zlari zomin bo'ladi,
 aqlsizlarning beg'amligi o'zlarini halok qiladi.
³³ Lekin menga quloq solganlar osoyishta hayot kechiradi,
 yomonlikning vahimasidan xalos bo'ladi."

2-BOB

Donolik Egamizdandir

¹ O'g'lim*, nasihatlarimni qabul qilib,
 amrlarimni yuragingda saqlasang,
² donolikka quloq solib,
 qalbingni fahm-idrokka ochsang,
³ farosatga tashna,
 idrokka chanqoq bo'lsang,
⁴ uni kumush izlaganday izlasang,
 yashirin xazina qidirganday qidirsang,
⁵ Egamizdan qo'rqish* nimaligini tushunasan,
 Xudo kimligini bilasan.
⁶ Chunki donolikni Egamiz beradi,
 bilim va idrok Uning og'zidan chiqadi.
⁷ Egamiz to'g'ri odamni eson-omon saqlaydi,
 to'g'ri yuradiganga O'zi qalqon bo'ladi.
⁸ Adolatli insonni himoya qiladi,
 Unga sodiq bo'lganning yo'lini qo'riqlaydi.
⁹ Shunda sen to'g'rilik, adolat, odillik,
 ya'ni to'g'ri yo'l nima ekanligini tushunasan.
¹⁰ Chunki yuragingga donolik kiradi,
 ruhing esa bilimdan zavqlanadi.
¹¹ Fahm-farosat seni himoya qiladi,
 aql-idrok seni qo'riqlaydi.
¹² Yomon yo'ldan,
 yovuz gapiradiganlardan asraydi.
¹³ Ular to'g'ri yo'lni tashlab,
 qorong'ilikda yuradi.
¹⁴ Yomon ishlardan xursand bo'ladi,
 yovuzlikdan quvonadi.

¹⁵ Ular yo'ldan adashgan,
so'qmoqlari ham egridir.

¹⁶ Donolik seni zinokordan,
tilyog'lama buzuq ayoldan saqlasin.

¹⁷ Buzuq ayol yoshligidagi umr yo'ldoshini tashlab,
Xudo oldida bergan ahdini buzgan.

¹⁸ Uning uyi o'limga*,
yo'llari o'liklarning oldiga olib boradi.

¹⁹ Uning oldiga borgan odam qaytib kelmaydi,
hayot so'qmoqlariga qaytib qadam bosmaydi.

²⁰ Shuning uchun yaxshi odamlarning yo'lidan yurgin,
solihlarning yo'lidan chiqmagin.

²¹ Chunki to'g'ri odam o'sha yerda yashaydi,
pok odam u yerda qoladi.

²² Fosiq esa yer yuzidan qirib tashlanadi,
vafosiz yo'q qilinadi.

3-BOB

Yoshlarga nasihat

¹ O'g'lim*, so'zlarimni unutma,
amrlarimni yuragingda saqla.

² Ular umringga umr qo'shadi,
hayoting tinch bo'ladi.

³ Sevgi va sadoqatni aslo tark etma.
Bo'yningga marjon qilib taqib ol,
yuraging qa'riga yozib qo'y.

⁴ Shunda Xudoning ham, odamlarning ham mehrini qozonasan,
ulardan izzat-hurmat topasan.

⁵ O'z aql-idrokingga suyanma,
butun qalbing bilan Egamizga ishon.

⁶ Har ishingda Egamizni e'tirof et,
shunda U yo'llaringni to'g'rilaydi*.

⁷ O'zingni dono hisoblama.
Egamizdan qo'rq*.

Yomonlikdan yuz o'girgin.

⁸ Shunday qilsang jisming sog',
joning ham omon bo'ladi.

⁹ O'z boyliging,
birinchi hosiling bilan Egamizni ulug'la.

¹⁰ Shunda omboring to'lib-toshadi,

yangi sharobing yetib ortadi.

¹¹ O'g'lim, Egamizning tarbiyasini rad qilmagin,
Uning tanbehidan ruhing tushmasin.

¹² Ota yaxshi ko'rgan farzandini* jazolagandek,
Egamiz ham yaxshi ko'rgan bandasini jazolaydi*.

¹³ Donolikka erishgan,
aql-idrok topgan qanday baxtlidir!

¹⁴ Chunki uning bahosi kumushdan,
foydasi oltindan ham afzalroqdir.

¹⁵ U javohirlardan ham azizdir,
sen tilagan biror narsa Unga teng kelmaydi.

¹⁶ Uning o'ng qo'lida uzoq umr,
chap qo'lida esa boylik va shon-shuhrat bor.

¹⁷ Yo'li — shodlik yo'li,
barcha so'qmoqlari tinchdir.

¹⁸ Donolikni quchganlar uchun u hayot daraxti kabidir,
uni mahkam tutganlar baxtlidir.

¹⁹ Egamiz donolik bilan yerni yaratdi,
aql-idroki bilan osmonni o'z o'rniga joylashtirdi.

²⁰ Uning aqli bilan chuqurliklar bo'lingan,
bulutlardan shudring tushgan.

²¹ O'g'lim, donolik va fahm-farosatni mahkam ushla,
nazaringdan qochirmagin.

²² O'shanda ular joningga hayot baxsh etadi,
bo'yningga bezakday bo'ladi.

²³ Yo'lingda eson-omon yurasan,
oyog'ing qoqilmaydi.

²⁴ Bexavotir yotasan,
uyqung shirin bo'ladi.

²⁵ Bexosdan keladigan ofatdan qo'rqma.
Yovuz odam hujum qilganda ham qo'rqma.

²⁶ Chunki Egamiz yoningda bo'ladi,
seni qoqilishdan asraydi.

²⁷ Yaxshilik qilish qo'lingdan kelsa,
muhtojlardan yordamingni ayama.

²⁸ O'zingda bor bo'lsa,
qo'shningga "kechroq kel", "ertaga beraman", deb aytma.

²⁹ Senga ishonib, yoningda tinchgina yashayotgan
qo'shningga qarshi yomon niyat qilma.

³⁰ Senga yomonlik qilmagan odam bilan sababsiz urishma.

³¹ Zo'ravonga hasad qilma,
u qiladigan ishlarni qilma.

- ³² Chunki Egamizga yovuzlar jirkanchdir,
U to'g'ri odamga hamroh bo'ladi.
- ³³ Fosiqlarning uyi Egamizning la'natiga,
solihning uyi esa qut-barakaga to'ladi.
- ³⁴ U mazax qiluvchilarni mazax qiladi,
kamtarlarga esa inoyat ko'rsatadi.
- ³⁵ Donolar shon-shuhratga erishadilar,
nodonlar esa sharmandalikka duchor bo'ladilar.

4-BOB

Donolikdan keladigan foydalar

- ¹ O'g'illarim, otangizning pand-nasihatlariga quloq solinglar,
e'tibor berib farosatli bo'linglar.
- ² Sizlarga yaxshi saboq beraman,
so'zlarimdan yuz o'g'irmanglar.
- ³ Men ota-onamning yolg'iz, yosh o'g'li edim.
- ⁴ Bolaligimda otam menga shunday derdi:
"So'zlarimni yuragingga jo qilib,
amrlarimni bajargin, shunda yashaysan.
- ⁵ Dono bo'l, idrokli bo'l,
ularni unutma, so'zlarimdan chiqma.
- ⁶ Donolikdan yuz o'girma, seni himoya qiladi,
uni sevgin, seni asraydi.
- ⁷ Donolikning boshi shudir, dono bo'l,
bor-yo'g'ingni berib bo'lsa ham, idrok ol*.
- ⁸ Uni hurmat qil, seni ko'kka ko'taradi.
Uni quchgin, seni shon-shuhratga erishtiradi.
- ⁹ Boshingga iltifot gulchambari,
shuhrat tojini kiydiradi."
- ¹⁰ O'g'lim*, aytganlarimga quloq solib qabul qil,
shunda umring uzoq bo'ladi.
- ¹¹ Senga donolik yo'llarini o'rgatdim,
to'g'ri yo'ldan olib yurdim.
- ¹² Yurganingda to'siqqa uchramaysan,
yugurganingda qoqilmaysan.
- ¹³ Yo'l-yo'riqlarimni qattiq ushla, qo'yib yuborma,
ularni qo'riqla, chunki ular hayotingdir.
- ¹⁴ Fosiqlarning so'qmoqlariga oyoq bosma,
yovuzlar yo'lidan yurma.
- ¹⁵ Hatto nazar solma,
yonidan ham o'tma,
qayrilib uzoqdan yurgin.
- ¹⁶ Chunki ular yomonlik qilmasdan uxlay olmaydi,

birortasiga zarar keltirmaguncha uyqulari kelmaydi.

¹⁷ Ular fosiqlik nonini yeydi,
zo‘ravonlik sharobini ichadi.

¹⁸ Solihning yo‘li tongga o‘xshaydi,
kun chiqquncha tong yorishaveradi.

¹⁹ Fosiqning yo‘li esa zulmat kabidir,
nimaga qoqilib ketishini bilmaydi.

²⁰ O‘g‘lim, so‘zlarimni eshit,
aytganlarimga quloq sol.

²¹ Ularni ko‘z oldingdan qochirma,
yuragingning qa‘rida saqlagin.

²² Chunki ularni topganlarga hayot,
butun tan–joniga malham bo‘ladi.

²³ Bor kuching bilan qalbingni asra,
chunki u hayot bulog‘idir.

²⁴ Og‘zingdan egrilikni,
tilingdan ayyorlikni olib tashla.

²⁵ Ko‘zlaring to‘g‘riga qarasin,
nigohing oldingga qaratilgan bo‘lsin.

²⁶ To‘g‘ri yo‘lni tanlab yur*,
qadamingni o‘ylab bos.

²⁷ O‘ngga ham, chapga ham og‘ma,
yovuzlikdan uzoqlash.

5–BOB

Zinoga qarshi ogohlantirish

¹ O‘g‘lim*, donoligimga e‘tibor ber,
aql–idrokinga quloq sol,

² toki fahm–farosating yo‘qolmasin,
biliming saqlansin.

³ Buzuq ayolning tilidan bol tomadi,
so‘zlari — malhamday yumshoq,

⁴ ammo oqibati zaharday achchiq,
xanjarday o‘tkirdir.

⁵ Oyoqlari o‘lim tomon yuradi,
qadamlari o‘liklar diyoriga* yetaklaydi.

⁶ U hayotga olib boradigan yo‘lga e‘tibor bermaydi,
yo‘llari beqaror, o‘zi buni bilmaydi.

⁷ O‘g‘lim*, menga quloq sol,
so‘zlarimdan chiqma.

⁸ U ayoldan uzoqroq yur,
uning eshigiga yaqinlashma.

⁹ Bo‘lmasa, o‘z obro‘yingni begonalarga,

hayotingni yovuzlarga bergan bo'lasan.

¹⁰ Boyligingdan begonalar bahramand bo'ladi,
mehnat bilan topgan mol–mulking o'zgalarning uyida bo'ladi.

¹¹ Umring oxirida,
vujudingu tanangdan asar qolmagach,
faryod qilasan.

¹² O'shanda shunday deysan:

“Men intizom va tanqiddan qanchalik nafratlanar edim–a,

¹³ na ustozlarimga,
na nasihat berganlarga quloq solibman.

¹⁴ Ana oqibat, jamoa orasida
halokat qirg'og'iga kelib qoldim.”

¹⁵ O'z sardobangdagi,
o'z qudug'ingdagi suvni* ichaver.

¹⁶ Buloqlaring tashqarida,
irmoqlaring ko'chada oqsinmi?!

¹⁷ Uni begonalar bilan baham ko'rma,
faqat o'zingniki bo'lsin.

¹⁸ Bulog'ing suvlari muborak bo'lsin,
ko'z ochib ko'rganing bilan quvongin.

¹⁹ Jozibali ohu va go'zal kiyik!
Uning og'ushi seni qoniqtirsin,
doim uning sevgisi bilan qanoatlangin.

²⁰ Nega endi, o'g'lim, begona xotinni ko'ngling qo'msaydi?
Nimaga begona ayolning og'ushini quchasan?

²¹ Insonning xatti–harakatlari
Egamizning ko'zi oldidadir.
Egamiz odamning barcha ishlarini kuzatib turadi.

²² Fosiqning ishlari uning o'zini ushlaydi,
gunohlari uni zanjirband qiladi.

²³ U ahmoqligi tufayli yo'ldan ozadi,
tarbiyasizligi dastidan o'ladi.

6–BOB

Kafillik va turli illatlarga qarshi ogohlantirish

¹ O'g'lim*, o'zgaga kafillik qilib,
begona bilan ahdlashgan bo'lsang*,
² o'z tilingdan ilinib,
so'zlaring tuzoqqa yetaklagan bo'lsa,
³ o'g'lim, o'zganing qo'liga tushib qolibsan,
o'zingni qutqar, bor, tiz cho'kib yolvor.
⁴ O'zingga uyqu berma,
bir soniya ham dam olma.

⁵ Ovchidan qochgan ohu kabi,
bedanavoz qo'ldan qochgan bedanaday o'zingni qutqar.

⁶ Ey tanbal, chumolilarga bir qara,
ularning xatti-harakatlarini ko'rib dono bo'l.

⁷ Ularning na rahbari,
na nazoratchisi, na hukmdori bor.

⁸ Lekin ular yozda oziq to'plashadi,
o'rim paytida don-dun yig'ishadi.

⁹ Sen-chi, tanbal, qachongacha uxlaysan?!
Qachon o'rningdan turasan?

¹⁰ "Bir oz uxlay, bir mizg'ib olay,
yonboshlab birpas dam olay", deysan.

¹¹ Shuning uchun qashshoqlik yo'lto'sarday,
muhtojlik qaroqchiday ustingga keladi.

¹² Ayyor va nopoklar yaramas so'zlarni gapirib yuradilar.

¹³ Ko'z qisadilar,
oyoq-qo'llari bilan imo-ishora qiladilar.

¹⁴ Yuraklarida doim yovuz niyat qilib,
odamlar orasida janjal chiqaradilar.

¹⁵ Shuning uchun to'satdan ofatga uchraydilar,
shifo topmay to'satdan halok bo'ladilar.

¹⁶ Olti narsadan Egamiz nafratlanadi,
yetti narsadan U jirkanadi. Bular:

¹⁷ manmanlik nigohi, yolg'onchi til,
begunoh qonni to'kadigan qo'llar,

¹⁸ yomon niyatli yurak,
yovuzlikka yuguradigan oyoqlar,

¹⁹ yolg'on gapiradigan soxta guvoh,
aka-ukalar orasiga nifoq soluvchilardir.

Zinoga qarshi ogohlantirish

²⁰ O'g'lim, otang nasihatlariga quloq sol,
onang o'gitlarini rad etma,

²¹ ularni doim yuragingda saqla,
bo'yningga taqib ol.

²² Yurganingda ular senga yo'l ko'rsatadi,
uxlaganingda qo'riqlaydi,
uyg'oqligingda senga gapiradi.

²³ Chunki amrlar — chiroq,
tanbeh — hayot yo'li,
pand-nasihatlar nurdir.

²⁴ Ular seni boshqalarning xotinidan,
zinokor ayolning shirin so'zidan saqlaydi.

- ²⁵ Yuragingda uning go'zalligini orzu qilmagin,
ko'zlariga mahliyo bo'lma.
- ²⁶ Fohishaga bittagina non haqi yetarli,
ammo o'zganing xotini bilan qilingan zino
butun hayotingni barbod qiladi.
- ²⁷ Qo'yinga cho'g' solganda kiyimni kuydirmay bo'ladimi?!
- ²⁸ Cho'g' ustida yurganda oyoqni kuydirmay bo'ladimi?!
- ²⁹ O'zganing xotini oldiga kirganning ahvoli ham shunday,
begona ayolga tekkan jazosiz qolmaydi.
- ³⁰ Qorni ochligidan o'zini to'ydirish uchun o'g'rilik qilsa,
odamlar undan nafratlanmaydi.
- ³¹ Lekin qo'lga tushib qolganda o'g'irlangan molining haqini
yetti barobar qilib qaytarishi kerak.
- ³² Zino qilgan aqlsizdir,
o'zini o'zi nobud qiladi.
- ³³ U ko'p kaltak yeb sharmanda bo'ladi,
bir umrga badnom bo'ladi.
- ³⁴ Chunki rashk erni g'azablantiradi,
er qasos olganda shafqat qilmaydi.
- ³⁵ Har qanday hadyani rad etadi,
qancha pora bersang olmaydi.

7-BOB

- ¹ O'g'lim*, so'zlarimni asra,
amrlarimni dilingda saqla.
- ² Amrlarimni saqlab yasha,
ta'limotimni ko'z qorachig'ingdek asra.
- ³ Ularni barmog'ingga bog'la,
yuraging qa'riga yozib qo'y.
- ⁴ Donolikni singlim,
aql-idrokni qardoshim deb atagin.
- ⁵ Ular seni zinokordan,
tilyog'lama buzuq ayoldan asraydi.

Axloqi buzuq ayol

- ⁶ Uyimdagi deraza panjarasi ortidan qaradim,
⁷ sodda* yoshlarning orasida,
bir aqlsiz yigitni ko'rib qoldim.
- ⁸ Yigit ko'chadan o'tib,
zinokor ayolning uyi tomon ketayotgan edi.
- ⁹ Oqshom. Kech.
Tun qorong'i edi.
- ¹⁰ Shunda fohishaga o'xshab kiyingan,
makkor niyatli ayol uni kutib olgani chiqdi.
- ¹¹ U shallaqui, o'jar, hech qachon uyida turmaydi.

- ¹² Bir qarasang ko'chada, bir qarasang maydonda,
yana bir qarasang har xil burchakda turgan bo'ladi.
- ¹³ U yigitni quchoqlab, o'pib,
benomuslarcha shunday dedi:
- ¹⁴ "Bugun qurbonlik keltirdim,
va'dalarimni bajardim*.
- ¹⁵ Shuning uchun seni kutib olishga chiqdim,
seni qidirib topdim.
- ¹⁶ To'shagimni Misrdan keltirilgan rangli mato bilan bezadim.
- ¹⁷ Mirra*, dolchin va aloedan bo'lgan xushbo'y atirlar sepdim.
- ¹⁸ Qani, yur, tongga qadar kuyov–kelinday rohat qilaylik,
huzur–halovat qilaylik.
- ¹⁹ Erim hozir uyda emas,
uzoq safarga ketgan.
- ²⁰ Bir hamyon kumush tanga olib ketgan,
oy to'lmaguncha qaytib kelmaydi."
- ²¹ Ko'p shirin so'zlar va muloyim gaplar bilan
u yigitni yo'ldan urdi.
- ²² Yigit o'sha zahotiyoyq, kushxonaga ketayotgan ho'kizday,
tuzoqqa oyoq qo'yayotgan kiyikday* uning orqasidan ergashdi.
- ²³ U tuzoqqa kirayotgan qushday,
nayza jigariga tegmaguncha hayotini yo'qotishini bilmaydi.
- ²⁴ O'g'illarim, menga quloq solib,
so'zlarimga e'tibor beringlar.
- ²⁵ Yuragingiz o'sha ayolning yo'liga burilmasin,
uning so'qmoqlarida adashmang.
- ²⁶ U ko'plarni halok qildi,
qurbonlari ham ko'p.
- ²⁷ Uning uyi o'liklar diyoriga* yetaklovchi yo'ldir,
o'linga olib boradi.

8–BOB

Donolikning ulug'ligi

- ¹ Donolik* chorlamaydimi?!
Idrok ovozi baland qilib chaqirmaydimi?!
- ² Qir–adirlarda, yo'l bo'ylarida,
chorrahalarda,
- ³ shahar darvozalarida*,
eshiklar oldida turib jar soladi:
- ⁴ "Ey insonlar, sizlarni chaqiryapman,
odamzodga gapirmoqdaman.
- ⁵ Soddalar*, fahm–farosatli bo'ling,

nodonlar, idrokli bo'ling.

⁶ Quloq soling,
men a'lo gaplarni gapiraman, rostini aytaman.

⁷ Chunki tilim haqiqatni gapiradi,
fosiqlikdan esa nafratlanadi.

⁸ Hamma so'zlarim to'g'ridir,
ularda na egrilik, na buzuqlik bor.

⁹ Farosatlilarga ravshan,
bilim oladiganlarga to'g'ridir.

¹⁰ Kumush o'rniga nasihatlarimni,
oltin o'rniga ilm-ma'rifatni tanlang.

¹¹ Chunki donolik ko'hinurdan a'loroqdir,
hech qanday shodlik U bilan tenglasha olmaydi.

¹² Men, Donolik*, aql-idrok bilan yashayman,
bilim va fahm-farosat mendadir.

¹³ Egamizdan qo'rqish* yomonlikdan nafratlanish demakdir.
Men mag'rurlik va manmanlikdan,
yovuzlik va buzuq tildan nafratlanaman.

¹⁴ Menda maslahat va haqiqat bor,
men idrokman,
quvvatu kuch ham mendadir.

¹⁵ Shohlar men orqali hukm suradilar,
hukmdorlar to'g'ri qonunlar chiqaradilar.

¹⁶ Men orqali rahbarlar boshqaradilar,
amaldor va barcha odil hakamlar hukm chiqaradilar.

¹⁷ Kim meni sevsa o'shani sevaman,
astoydil izlaganlar meni topadilar.

¹⁸ Boylik, shuhrat, bitmas-tuganmas xazina,
farovonlik mendadir.

¹⁹ Mening hosilim toza oltindan ham,
a'lo kumushdan ham yaxshiroq.

²⁰ Men to'g'ri yo'ldan,
adolat so'qmoqlaridan yuraman.

²¹ Meni sevganlar boylikni meros qilib oladilar,
ularning xazinasini to'ldiraman.

²² Egamiz yaratish ishlarini boshlamasdan oldin,
meni bunyod qilgan edi.

²³ Azalda, eng boshida,
dunyo yaratilmasdan oldin,
U meni tayinlagan edi.

²⁴ Tubsiz dengizu bepoyon ummon,
yo birorta buloq ko'z ochmay turib,
men dunyoga keltirilganman.

²⁵ Tog'u tosh, qir-adir barpo bo'lmasdan oldin
men tavallud topganman.

- ²⁶ U hali na yer, na dalalarni,
na yerning tuprog'ini yaratgan edi.
- ²⁷ Xudo osmonni yaratganda,
bepoyon ummon uzra falakni barpo etganda,
men o'sha yerda edim.
- ²⁸ Osmonga bulutlarni joylab,
dengizlarni suv bilan to'ldirgan chog'da,
- ²⁹ U suv toshib ketmasin deb amr berganda,
yerga asos solganda*,
- ³⁰ men Uning yonida musavvir edim,
qoshida kundan–kunga zavqlanib,
doimo quvonardim.
- ³¹ Dunyoda, Uning yerida odamzod bilan xursand bo'lardim.
- ³² O'g'illarim, menga quloq solinglar,
yo'limdan yurganlar baxtlidir.
- ³³ Pand–nasihatlarimni tinglab
dono bo'linglar, uni rad etmanglar.
- ³⁴ Har kuni ostonamda kutib, eshigimni poylab,
so'zlarimga quloq soladigan baxtlidir.
- ³⁵ Chunki meni topgan hayot topadi,
Egamizning marhamatiga sazovor bo'ladi.
- ³⁶ Meni ko'zdan qochirgan o'ziga zarar yetkazadi,
mendan nafratlangan o'limni sevadi.”

9–BOB

Donolik va ahmoqlik

- ¹ Donolik* uy qurdi,
uyining yetti ustunini qo'ydi.
- ² Qurbonlik keltirdi,
sharob tayyorlab, dasturxon yozdi.
- ³ Xizmatkorlarini shaharning eng baland joyiga yuborib,
ular orqali:
- ⁴ “Kim sodda* bo'lsa, bu yoqqa kelsin”, — deb chaqirdi,
aqlsizlarga shunday dedi:
- ⁵ “Kelinglar, taomimdan yenglar.
Men tayyorlagan sharobdan ichinglar.
- ⁶ G'aflatdan voz kechinglar, shunda yashaysizlar,
idrok yo'lidan yuringlar.”
- ⁷ Mazax qiluvchiga tanbeh bergan tahqirlanadi,
fosiqning xatosini aytgan haqoratlanadi.
- ⁸ Mazax qiluvchiga tanbeh berma,
aks holda, u sendan nafratlanadi.

Donoga tanbeh ber, shunda u seni sevadi.

⁹ Donoga o'rgatsang, yanada donoroq bo'ladi.

Solihni o'qitsang, bilimini ko'paytiradi.

¹⁰ Egamizdan qo'rqish* donolikning boshidir*,

Muqaddas Xudoni bilish idrokdir.

¹¹ Chunki donolik tufayli umringga umr qo'shiladi.

¹² Dono bo'lsang o'zingga foyda,
mazax qilsang o'zing jabr tortasan.

¹³ Ahmoq ayol shallaqi va farosatsizdir,

u hech narsani bilmaydi.

¹⁴ Uyining eshigi oldida,

shaharning eng baland joyida o'tirib,

¹⁵ yo'lida to'g'ri yurgan,

yonidan o'tib ketayotganlarni:

¹⁶ "Kimki sodda bo'lsa, bu yoqqa kelsin", — deb chaqiradi,
aqlsizlarga shunday deydi:

¹⁷ "O'g'irlangan suv shirindir,

berkitib yeyilgan non mazali."

¹⁸ Lekin u yerda arvohlar borligini,

uning mehmonlari o'liklar diyorining* qa'rida ekanligini bilmaydilar.

Sulaymon hikmatlarining to'plami

(10:1-22:16)

10-BOB

¹ Sulaymonning hikmatlari.

Dono farzand otaga shodlik keltiradi,

nodon farzand* esa onaga qayg'u.

² Yovuzlik bilan topilgan boylikdan naf yo'q,

to'g'rilik esa o'limdan qutqaradi.

³ Egamiz solihning och qolishiga yo'l qo'ymaydi,

lekin fosiqning xohishini bajo qilmaydi.

⁴ Dangasa qo'llar qashshoqlik keltiradi,

tirishqoq qo'llar esa boylik.

⁵ Yoz paytida hosil yiqqan — dono o'g'il,

o'rim payti uxlagan esa otasiga uyat keltiradi.

⁶ Solihning boshida — baraka,

fosiqning tili esa yovuzlik konidir.

⁷ Solihning xotirasi muborak bo'ladi,

fosiqning nomi yoddan ko'tariladi.

⁸ Yuragida donolik bo'lgan amrlarni qabul qiladi,

ezma nodon esa halok bo'ladi.

- ⁹ To'g'ri yurgan xavf-xatarni bilmaydi,
yo'ldan og'gan esa jazo topadi.
- ¹⁰ Ko'z qisgan qayg'uga sabab bo'ladi,
ezma nodon halok bo'ladi.
- ¹¹ Solihning tili — hayot bulog'i,
fosiqning tili — yovuzlik koni.
- ¹² Nafrat janjal qo'zg'aydi,
sevgi-muhabbat esa hamma gunohlarni kechiradi.
- ¹³ Idroklining so'zlarida — donolik,
nodonning orqasida esa qamchi.
- ¹⁴ Donolar bilimini orttiradi,
nodonning tili esa halokat keltiradi.
- ¹⁵ Boyning qal'asi — boyligi,
kambag'alning halokati esa kambag'alligidadir.
- ¹⁶ Solihning haqi — hayot,
fosiqniki esa jazo.
- ¹⁷ Nasihatga quloq solgan hayot yo'lidadir,
tanbehni tan olmagan yo'ldan adashadi.
- ¹⁸ Nafratini yashirgan — yolg'onchi,
g'iybat tarqatuvchi ahmoqdir.
- ¹⁹ Gap-so'z ko'p bo'lsa, janjal hech qachon to'xtamaydi,
tilini tiygan esa donodir.
- ²⁰ Solihning tili oltin kabidir,
fosiqning qalbi esa hech narsaga arzimaydi.
- ²¹ Solihning tili ko'plarni oziqlantiradi,
nodon esa aqlsizligi tufayli halok bo'ladi.
- ²² Egamizning marhamati boylik keltiradi,
Egamiz boylikka g'am-tashvish qo'shmaydi*.
- ²³ Ahmoq yomonlik qilishdan,
aqlli esa donolikdan zavqlanadi.
- ²⁴ Fosiq nimadan qo'rqsa, o'shanga duchor bo'ladi,
solih esa orzusiga yetishadi.
- ²⁵ Quyundan keyin fosiqlar yo'q bo'ladi,
solihlar esa abadiy mustahkamdir.
- ²⁶ Dangasaga ish buyursang,
u sen uchun tishga qo'yilgan sirkaday,
ko'zga kirgan tutunday bo'ladi.
- ²⁷ Egamizdan qo'rqish* umrga umr qo'shadi,
fosiqning umri esa qisqaradi.
- ²⁸ Solihning orzusi quvonch keltiradi,
fosiqning niyati esa puchga chiqadi.
- ²⁹ Egamizning yo'li solihlar uchun qal'a,
yomonlik qiladiganlar uchun esa halokatdir.
- ³⁰ Solih hech qachon o'rnidan qo'zg'atilmaydi,
fosiq esa o'sha yerda yashamaydi.

- ³¹ Solihning tili donolik keltiradi,
yomon til esa kesib tashlanadi.
³² Solihning tili marhamat keltiradi,
fosiqlarning tili esa egrilik.

11-BOB

- ¹ Yolg'on tarozi Egamiz uchun jirkanchdir,
aniq tarozi toshlari esa Uning quvonchidir.
² Mag'rurlik bilan sharmandalik keladi,
donolik esa kamtarlar bilandir.
³ To'g'rilarning sofdilligi yo'l ko'rsatsa,
xoinlarning ikkiyuzlamachiligi halok qiladi.
⁴ Qiyomat kunida boylik foyda bermaydi,
solihlik esa o'limdan saqlaydi.
⁵ Pokdilning solihligi yo'lini to'g'rilaydi,
fosiqlar esa fosiqligi tufayli qoqiladi.
⁶ To'g'rining solihligi najot beradi,
sotqin esa yomon niyatlari tufayli tutiladi.
⁷ Yovuz o'lsa, orzu-umidlari ham o'ladi,
fosiqlarning ham xohish-tilaklari poymol bo'ladi.
⁸ Solih g'am-g'ussadan qutuladi,
fosiqlar esa g'amga duchor bo'ladi.
⁹ Imonsiz o'z tili bilan qo'shnisini halok qiladi,
solih esa ilm-ma'rifati tufayli najot topadi.
¹⁰ Solihning ishi yurishsa, el-yurt quvonadi,
fosiqlar halok bo'lsa, tantana bo'ladi.
¹¹ To'g'ri odamlar tufayli shahar gullab-yashnaydi,
fosiqlarning tilidan esa el-yurt vayron bo'ladi.
¹² Qo'shnisini kamsitgan aqlsizdir,
idrokli sukut saqlaydi.
¹³ G'iybatchi sirlarni ochadi,
sodiq esa sir saqlaydi.
¹⁴ Yo'l-yo'riq ko'rsatuvchisi bo'lmagan xalq halok bo'ladi,
maslahatchilar ko'p bo'lsa, g'alaba keladi.
¹⁵ Begonaga kafillik qilgan ko'p jabr ko'radi,
kafil bo'lishdan nafratlanadigan esa tinchgina yuradi.
¹⁶ Mehribon xotin izzat-hurmat topadi,
zo'ravon esa boylikdan boshqa hech narsaga erishmaydi.
¹⁷ Shafqatli inson o'z joniga manfaat keltiradi,
bag'ri tosh esa o'ziga zarar yetkazadi.
¹⁸ Xudoning yo'lidan yurganlar haqiqiy mukofotni,
fosiqlar esa yolg'on mukofotni oladilar.
¹⁹ Solihlikni ko'zlagan inson hayotga,
yomonlikni ko'zlagan esa o'z o'limiga erishadi.

- ²⁰ Egri yurak Egamizga jirkanch,
poklarning ishlari esa Uning quvonchidir.
- ²¹ Fosiq aslo jazosiz qolmaydi,
solihning esa avlodlari ham najot topadilar.
- ²² Chiroyli, ammo farosatsiz ayol,
burniga tilla sirg'a taqqan cho'chqa misol.
- ²³ Solihning xohishi faqat ezgulik,
fosiqning kutganlari esa qahr–g'azabdir.
- ²⁴ Ba'zilarning qo'li ochiq, ammo boyligi ko'payaveradi.
Ba'zilar haddan tashqari tejamkor, ammo qashshoqlashaveradi.
- ²⁵ Saxiyning biri ikki bo'ladi,
boshqalarga yaxshilik qilganing o'zi ham yaxshilik ko'radi.
- ²⁶ G'allasini qizg'anganni xalq qarg'aydi,
sotganlarga esa baraka yog'iladi.
- ²⁷ Ezgulikka intilgan iltifot topadi,
yomonlik qidirganga esa yomonlik keladi.
- ²⁸ Boyligiga ishongan xonavayron bo'ladi,
solih esa barg kabi yashnaydi.
- ²⁹ O'z oilasiga g'am–tashvish keltiradiganlar meros olmaydi,
nodonlar donoga qul bo'ladi.
- ³⁰ Solihlarning mahsuli — hayot daraxti,
oqilu donolar odamlarning yuragidan joy oladi.
- ³¹ Dunyoda solih qancha taqdirlansa,
fosiq bilan gunohkor undan ham ko'proq jazolanadi.

12–BOB

- ¹ Nasihatni sevgan ilm–ma'rifatni sevadi,
tanbehdan nafratlanadigan esa ahmoqdir.
- ² Yaxshi odam Egamizning marhamatiga sazovor bo'ladi,
niyati buzuqni esa U jazoga hukm etadi.
- ³ Inson yovuzlik bilan kamol topmaydi,
solih hech qachon o'rnidan qo'zg'atilmaydi.
- ⁴ Yaxshi xotin erining boshidagi tojidir,
erini uyaltiradigan xotin boshga balodir.
- ⁵ Solihning fikri–zikri — adolat,
fosiqning maslahati esa yolg'ondir.
- ⁶ Fosiqning so'zi qonga tashna,
to'g'rining tili esa qutqaradi.
- ⁷ Fosiq halokatga uchrab yo'q bo'ladi,
solihning uyi esa mustahkam turadi.
- ⁸ Insonni aql–idrokgiga qarab ulug'laydilar,
egri odam esa nafratga duchor bo'ladi.
- ⁹ O'zini katta tutib nonga zor bo'lgandan ko'ra,
oddiy bo'lib xizmatkor bo'lish yaxshiroq.

- ¹⁰ Solih hayvonga ham mehribonlik qiladi,
fosiqlarning rahmdilligi ham zolimlikdir.
- ¹¹ Yerga ishlov bergan to'yib non yeydi,
bekor narsani ko'zlagan esa aqlsizdir.
- ¹² Fosiqlar yovuzlik to'riga ilintiray deydi,
solihning ildizi yashnaydi.
- ¹³ Fosiqlar o'z tilidan ilinadi,
solih esa g'amdan forig' bo'ladi.
- ¹⁴ Odam so'zlari tufayli yaxshi narsaga erishadi,
mehnati uni taqdirlaydi.
- ¹⁵ Nodon o'z yo'lini to'g'ri deb o'ylaydi,
dono esa maslahatga quloq soladi.
- ¹⁶ Nodon g'azabini darhol bildiradi,
aqli raso esa haqoratlanganini berkitadi.
- ¹⁷ To'g'ri gapiradigan haqiqatni aytadi,
soxta guvoh yolg'on gapiradi.
- ¹⁸ O'ylamasdan aytilgan so'z qilichday jarohatlaydi,
dononing gaplari esa shifo beradi.
- ¹⁹ Rostgo'y lablar abadiydir,
yolg'on til esa bir lahzalikdir.
- ²⁰ Yomon niyat qiladiganing yuragida yolg'on,
tinchlik o'rnatuvchining yuragida esa quvonch bor.
- ²¹ Solihga hech qanday zarar tegmaydi,
fosiqlar esa g'am-g'ussadan qutulmaydi.
- ²² Yolg'onchi til Egamizga jirkanch,
to'g'rilik bilan ish qiladiganlar esa Uning sevinchidir.
- ²³ Aqli bilimni ko'z-ko'z qilmaydi,
nodon o'z nodonligini oshkor qiladi.
- ²⁴ Tirishqoq hukm suradi,
dangasa esa qul bo'ladi.
- ²⁵ Yurakdagi qayg'u-alam odamni ezadi,
shirin so'z esa yurakni shod etadi.
- ²⁶ Solih o'zgalarga yo'l ko'rsatadi*,
fosiqlar esa yo'ldan adashtiradi.
- ²⁷ Dangasa o'ljasini pishirishga ham erinadi,
g'ayratli esa qimmatbaho boylikka ega bo'ladi*.
- ²⁸ Solihlik yo'li hayotga yetaklaydi,
bu yo'lda o'lim yo'qdir.

13-BOB

- ¹ Aqli farzand* otasining nasihatlarini qabul qiladi,
mazax qiluvchi esa tanbehga quloq solmaydi.
- ² Yaxshi odam so'zlari bilan yaxshilikka erishadi,
xoin esa zo'ravonlikka.

- ³ Tilini tiygan jonini asraydi,
tiliga erk bergan esa halokatga uchraydi.
- ⁴ Dangasaning ko'ngli xohlaydi-yu,
ammo hech narsaga erisha olmaydi,
tirishqoq esa orzusiga yetishadi.
- ⁵ Solih yolg'ondan nafratlanadi,
fosiq esa uyatli va sharmandali ishlar qiladi.
- ⁶ Solihlik to'g'ri yuradiganni himoya qiladi,
fosiqlik esa gunohkorni halok qiladi.
- ⁷ Shunday odam bor, hech narsasi yo'g'-u, o'zini boy ko'rsatadi.
Yana shunday odam bor, boyligi ko'p-u, o'zini qashshoq ko'rsatadi.
- ⁸ Jonning haqi — uning boyligi,
kambag'al esa do'q-po'pisadan qo'rqmaydi.
- ⁹ Solihlarning chirog'i doim charog'on,
fosiqniki esa o'chib qoladi.
- ¹⁰ Mag'rurlikdan faqat urush chiqadi,
nasihatga quloq solgan odamda esa donolik bor.
- ¹¹ Hiyla bilan topilgan davlat yo'qoladi,
mehnat bilan topilgani esa ko'payadi.
- ¹² Ro'yobga chiqmagan umid yurakni ezadi,
ushalgan orzu esa hayot daraxti kabidir.
- ¹³ Pand-nasihatlardan nafratlangan
o'ziga halokat keltiradi,
amrga quloq solgan esa taqdirlanadi.
- ¹⁴ Dononing ta'limoti hayot manbaidir,
u odamni o'lim tuzog'idan asraydi.
- ¹⁵ Idrokli inson marhamatga erishadi,
xoinning yo'li esa mashaqqatlidir*.
- ¹⁶ Zukko odam aql bilan ish qiladi,
aqlsiz esa ahmoqligini ko'rsatadi.
- ¹⁷ Yomon xabarchi kulfat olib keladi,
sodiq xabarchi esa yurakka shifo keltiradi.
- ¹⁸ Nasihatga quloq solmaganlarga qashshoqlik va uyat keladi,
tanbehga quloq solganlar esa hurmat va izzat topadi.
- ¹⁹ Amalga oshgan tilak jonga rohat beradi,
nodon odam yomonlikdan ayrilishni rad etadi.
- ²⁰ Donoga hamroh bo'lgan dono bo'ladi,
ahmoqqa yo'ldosh bo'lgan esa halok bo'ladi.
- ²¹ Baxtsizlik gunohkorning ketidan quvib yuradi,
solihning mukofoti esa baxt-saodatdir.
- ²² Yaxshi odam bolalarining bolalariga ham meros qoldiradi,
fosiqning boyligi esa solihga nasib etadi.
- ²³ Kambag'alning dalasida g'alla mo'l,
lekin adolatsizlik tufayli vayron bo'ladi.
- ²⁴ Kaltakni o'g'lidan ayagan odam uni yomon ko'radi,

o'g'lini sevgan esa yoshlikdan tartib-intizomga o'rgatadi.

²⁵ Solih qorni to'yib ovqat yeydi,
fosiq esa och qoladi.

14-BOB

¹ Dono xotin o'z oilasini mustahkamlaydi,
nodon xotin esa oilasini o'zi buzadi.

² To'g'ri yo'ldan yuradigan Egamizdan qo'rqadi*,
egri yo'ldan yuradigan esa Uni rad etadi.

³ Ahmoqning so'zlari o'ziga kaltak keltiradi,
dononiki esa uni himoya qiladi.

⁴ Ho'kiz bo'lmasa oxur toza,
lekin ho'kizning kuchi tufayli hosil ko'p bo'ladi.

⁵ Sodiq guvoh yolg'on gapirmaydi,
soxta guvoh yolg'on gapirishdan to'xtamaydi.

⁶ Mazax qiluvchi donolikni qidiradi, ammo topolmaydi,
idrokliga esa bilim olish oson.

⁷ Aqlsizdan uzoqlash,
chunki undan ma'noli so'z chiqmaydi.

⁸ Ziyrakning donoligi o'z yo'lini bilishidadir,
aqlsizning ahmoqligi esa uni yo'ldan adashtiradi.

⁹ Ahmoq odam ayb qurbonligi ustidan kuladi*,
to'g'ri odam esa Xudoning marhamatiga sazovor bo'ladi.

¹⁰ Yurak o'z dardini o'zi biladi,
uning shodligini ham hech kim to'liq tushunmaydi.

¹¹ Fosiqlarning uyi xaroba bo'ladi,
solihlarning xonadoni esa gullab-yashnaydi.

¹² Shunday yo'l borki, insonga to'g'ri bo'lib ko'rinadi,
ammo oxiri o'limga olib boradi.

¹³ Kulsa ham yurakda qayg'u bor,
xursandchilikning oxiri g'amdir.

¹⁴ Yuragi qing'ir o'z egriligidan,
yaxshi odam esa to'g'riligidan mamnun.

¹⁵ Sodda* har bir so'zga ishonaveradi,
aqli esa qadamini o'ylab bosadi.

¹⁶ Dono qo'rqib yomonlikdan uzoqlashadi,
nodon esa jahli tez va beparvo*.

¹⁷ Badjahl aqlsizlik qiladi,
badniyat nafratga uchraydi.

¹⁸ Soddalarning nasibasi — nodonlik,
aqlilarning toji esa ilmu ma'rifatdir.

¹⁹ Yomonlar yaxshilarning oldida,
fosiqlar solihlarning darvozasida ta'zim qiladi.

²⁰ Kambag'aldan qo'shnilari ham nafratlanadi,

boyning esa o'rtoqlari ko'p.

²¹ Qo'shnisini xor qilgan — gunohkor,
muhtojga marhamat qilgan esa baxtlidir.

²² Niyati buzuqlar yo'ldan adashadi.

Yaxshi niyatlilar esa sevgi va sadoqatga sazovor bo'ladi.

²³ Har bir mehnatdan foyda bor,
quruq gap esa kambag'allik keltiradi.

²⁴ Oqillarning toji — donoligi,
aqlsizning nodonligi esa ahmoqligidir.

²⁵ Rostgo'y guvoh jonni qutqarsa,
yolg'onchi guvoh aldaydi.

²⁶ Egamizdan qo'rqish — mustahkam qal'a,
farzandlariga ham O'zi panohdir.

²⁷ Egamizdan qo'rqish hayot manbaidir,
bunday xislat odamni o'lim tuzog'idan asraydi.

²⁸ Xalqning ko'pligi — shohning shuhrati,
kamligi esa hokimning halokatidir.

²⁹ Sabr-toqatli odam aql-idroklidir,
jahldorlik ahmoqlikni bildiradi.

³⁰ Xotirjam yurak tanaga hayot baxsh etadi,
hasadgo'ylik esa suyaklarni chiritadi.

³¹ Kambag'alga zulm qilgan Yaratuvchini tahqirlagan bo'ladi,
muhtojga yordam bergan esa Xudoni ulug'lagan bo'ladi.

³² Fosiq o'z qilmishlari tufayli halokatga uchraydi,
solih esa o'limda ham panoh topadi.

³³ Donolik oqilning qalbida yashaydi,
nodonlar orasida ham o'zini bildiradi*.

³⁴ Solihlik xalqni yuksaltirsa,
gunoh sharmanda qiladi.

³⁵ Donolik bilan ish qiladigan qul shohning marhamatiga sazovordir,
sharmandali ish qiladigan esa uning g'azabiga uchraydi.

15-BOB

¹ Yumshoq javob g'azabni qaytaradi,
qattiq so'z esa jahl chiqaradi.

² Donolar tilidan ilm-hikmat yog'ilsa,
nodonlardan ahmoqlik chiqadi.

³ Egamizning ko'zlari hamma joyda,
U yaxshiyu yomonni ko'rib turadi.

⁴ Shirin so'z — hayot daraxti,
buzuq til — jonning halokati.

⁵ Otasining nasihatini ahmoq rad etadi,
tanbehga quloq solgan esa idroklidir.

⁶ Solihning uyida boylik ko'p,

fosiqning hosili esa tashvish keltiradi.

⁷ Dononing tili bilim tarqatadi,
ahmoqning qalbi esa unday emas.

⁸ Fosiqning qurbonligi Egamizga jirkanchdir,
to'g'rining ibodati esa Uning quvonchi.

⁹ Fosiqning ishlari Egamizga jirkanchdir,
solihlikka intilganni esa U sevadi.

¹⁰ To'g'ri yo'lni tashlab ketgan qattiq jazo oladi,
tanbehdan nafratlanagan o'ladi.

¹¹ Hatto O'lim* va Halokat* ham Egamiz nigohi ostida ekan,
odamzodning qalbi Unga hech narsa emas.

¹² Masxara qiluvchi tanbeh berganlarni yoqtirmaydi,
u donolar oldiga ham bormaydi.

¹³ Yurak shod bo'lsa, chehra ochiq,
g'amgin bo'lsa, ruh tushkundir.

¹⁴ Zakovatli yurak ilm qidiradi,
aqlsizning og'zi ahmoqlik izlaydi.

¹⁵ Qiynalganlarga har kun tashvish,
lekin yuragida shodlik bo'lsa, doimo bayram.

¹⁶ Ko'p boylikka ega bo'lib vahima bilan yashagandan ko'ra,
Egamizdan qo'rqib* ozgina boylik bilan yashash yaxshiroq.

¹⁷ Go'sht yeb nafrat bilan yashashdan,
sabzavot yeb sevgi bilan yashagan afzalroq.

¹⁸ Badjahl janjal chiqaradi,
jahlni tiyadigan esa tinchlantiradi.

¹⁹ Dangasaning yo'li tikanli chetan devor kabi,
to'g'rining so'qmog'i esa katta ravon yo'ldir.

²⁰ Aqlli farzand* otasini quvontiradi,
aqlsiz esa onasini xor qiladi.

²¹ Ahmoqlik vijdonsizga quvonchdir,
aqlli esa to'g'ri yuradi.

²² Maslahat bo'lmagan joyda ish yurishmaydi,
maslahatchi ko'p bo'lsa, muvaffaqiyatli bo'ladi.

²³ Odam yaxshi javobi tufayli quvonadi,
o'z vaqtida aytilgan so'z qanchalik yaxshi.

²⁴ Donoga tepadagi hayot so'qmog'i
pastdagi o'liklar diyoridan uzoqlashish uchundir.

²⁵ Egamiz takaburning uyini vayron qiladi,
bevaning mol-mulkini saqlaydi.

²⁶ Fosiqning niyatlari Egamizga jirkanch,
yoqimli so'zlar esa pokdir.

²⁷ Ochko'z o'z uyiga tashvish keltiradi,
poradan nafratlanadigan esa yashaydi.

²⁸ Solih o'ylab javob beradi,
fosiqning og'zidan esa yomonlik chiqaveradi.

- ²⁹ Egamiz fosiqlardan uzoqda,
lekin solihlarning ibodatini eshitadi.
- ³⁰ Ko'zdagi nur ko'ngilni xushnud etadi,
xushxabar tan-jonga oziq beradi.
- ³¹ Hayotbaxsh nasihatga quloq solgan
donolarning orasida bo'ladi.
- ³² Nasihatni rad qilgan o'z jonini xor qiladi,
tanbehga quloq solgan esa idrokli bo'ladi.
- ³³ Egamizdan qo'rqish donolikni o'rgatadi,
kamtarlik izzatu ikromga sazovor qiladi.

16-BOB

- ¹ Rejalar odamning yuragida,
tildagi javob esa Egamizdan.
- ² Odamning qilmishlari uning nazarida to'g'ri,
lekin Egamiz yurakning pokligini o'lchaydi.
- ³ Ishlaringni Egamizga topshir,
shunda rejalarining mustahkam bo'ladi.
- ⁴ Hamma narsani Egamiz O'z maqsadi bilan yaratgan,
hatto fosiqlarning ham qismatini belgilab qo'ygan.
- ⁵ Barcha takabburlar Egamizga jirkanch,
ular jazosiz qolmaydilar.
- ⁶ Sevgi va sadoqat tufayli gunoh kechiriladi,
Egamizdan qo'rqish* yomonlikdan uzoqlashtiradi.
- ⁷ Egamizga insonning yo'llari ma'qul kelganda,
dushmanlari bilan ham yarashtiradi.
- ⁸ Adolatsiz kelgan ko'p daromaddan,
halol mehnat bilan topilgan ozginasi yaxshiroq.
- ⁹ Odam yuragida niyat qiladi,
uning qadamini esa Egamiz boshqaradi.
- ¹⁰ Xudoning so'zlari shohning tilida,
hukm qilganda xato qilmaydi.
- ¹¹ To'g'ri taroziyu pallalar Egamiznikidir,
tarozilarning ham Xudo yaratgan.
- ¹² Shohning yomonlik qilishi qabihlikdir*,
chunki uning taxti adolat tufayli mustahkam.
- ¹³ To'g'ri so'z shohning quvonchidir,
u rostgo'ylarni yaxshi ko'radi.
- ¹⁴ Shohning g'azabi o'lim darakchisidir,
dono uni tinchlantiradi.
- ¹⁵ Shoh yuzidagi tabassum hayotdan nishona,
uning marhamati yomg'ir keltiradigan bulut kabidir.
- ¹⁶ Dono bo'lish — oltindan,
idrok topish esa kumushdan ham yaxshiroqdir.

- ¹⁷ To'g'rining yo'li yomonlikdan uzoqlashtiradi,
qadamini bilib bosgan odam o'z jonini asraydi.
- ¹⁸ Mag'rurlikning ortidan halokat keladi,
takabburlikdan so'ng esa odam qoqiladi.
- ¹⁹ Takabburlik bilan o'lja bo'lishgandan ko'ra,
kamtarin bo'lib kambag'allar orasida yashash yaxshiroq.
- ²⁰ Gapga tushunadigan yaxshilik topadi,
Egamizga umid bog'lagan baxtli bo'ladi.
- ²¹ Qalbida donolik bo'lgan farosatli deb ataladi,
shirinsuxanlik aql-idrokni ko'paytiradi.
- ²² Idrok o'zining sohibi uchun hayot bulog'i,
ahmoqlik esa ahmoqqa jazodir.
- ²³ Dononing yuragi tiliga idrok beradi,
so'zlarini ishonchli qiladi.
- ²⁴ Yoqimli so'z asal kabidir,
jonga rohat, suyaklarga malhamdir.
- ²⁵ Shunday yo'l borki, insonga to'g'ri bo'lib ko'rinadi,
ammo oxiri o'limga olib boradi.
- ²⁶ Mehnat qiladigan odam o'zi uchun ishlaydi,
chunki och qorni uni undaydi.
- ²⁷ Yaramas odam yomonlikni qo'zg'aydi,
so'zlari kuydiradigan olov kabidir.
- ²⁸ Makkor janjal chiqaradi,
g'iybatchi esa yaqin do'stlarni ajratadi.
- ²⁹ Yovuz o'zgani aldab, yomon yo'lga boshlaydi.
- ³⁰ Ko'zini qisgan — yomon niyatda,
labini tishlagan esa yovuzlik qilgan.
- ³¹ Oqargan sochlar — sharofat toji,
solihlik yo'lida yurgan unga erishadi.
- ³² Jahlini tiygan — qudratlidan,
o'zini tuta biladigan esa shaharni yenggandan yaxshiroq.
- ³³ Qur'a tashlanadi*,
ammo barcha qaror Egamizdandir.

17–BOB

- ¹ Dasturxoni to'la janjalli uydan,
bir tishlam qattiq noni bor tinch xonadon yaxshiroq.
- ² Sharmandali ish qiladigan o'g'il ustidan farosatli qul hukmronlik qiladi,
u xo'jayinining o'g'illari qatori merosga sherik bo'ladi.
- ³ Kumush va oltin olovda sinaladi,
odamlarning qalbini esa Egamiz sinaydi.
- ⁴ Fosiqlar yovuz odamlarning gapiga kiradi,
yolg'onchilar esa g'iybatga quloq soladi.
- ⁵ Kambag'alni mazax qilgan odam ularni Yaratganni tahqirlaydi,

birovning baxtsizligidan quvongan jazosiz qolmaydi.

⁶ Nabiralar — keksalarning toju taxti,
otalar o'g'illarning shon-shuhratidir.

⁷ Yaxshi so'z nodonga yarashmagandek,
yolg'on ham ulug'sifat odamga aslo to'g'ri kelmaydi.

⁸ O'z egasining nazarida pora sehrli qimmatbaho tosh,
go'yo hamma yerda omad keltiradi.

⁹ Gunohni kechirgan do'stlikni saqlaydi,
uni kavlashtirgan esa do'stni uzoqlashtiradi.

¹⁰ Donoga berilgan bitta tanbeh
nodonning boshida singan yuzta kaltakdan ta'sirliroq.

¹¹ Fosiq faqat g'alayon payida bo'ladi,
shuning uchun unga yovuz elchi yuboriladi.

¹² Tentakning ahmoqligiga yo'liqqandan ko'ra,
bolalaridan ayrilgan ona ayiqqa duch kelgan yaxshiroq.

¹³ Yaxshilikka yomonlik qilganning xonadonidan
yomonlik arimaydi.

¹⁴ Janjalning boshlanishi — suv urib ketishiga o'xshaydi,
janjal chiqmasdan uni to'xtat.

¹⁵ Fosiqni oqlash, solihni ayblash —
ikkovi ham Egamizga jirkanchdir.

¹⁶ Bu nima?!

Nodonning qo'lida boylik bor,
“Donolik sotib olay”, — deydi, lekin unda aql yo'q.

¹⁷ Haqiqiy do'st har doim sevadi,
aka-ukalar ham og'ir kun uchun tug'ilgan.

¹⁸ Qo'l tashlab birovga kafillik qiladigan aqlsizdir*.

¹⁹ Gunohni yaxshi ko'rgan urush-janjalni sevar,
o'ziga bino qo'ygan* halokat qidirar.

²⁰ Yuragi makkor odam yaxshilikka erishmaydi,
egri til kulfatga duchor bo'ladi.

²¹ Nodon farzand ko'rgan qayg'u chekadi,
ahmoqning otasi shodlik nimaligini bilmaydi.

²² Shod yurak — shifobaxsh dori,
g'am-kulfat esa jonning egovidir.

²³ Fosiq qo'ynidan pora olib
adolat yo'lini o'zgartiradi.

²⁴ Fahm-farosatli inson donolikka qaraydi,
nodonning ko'zi esa dunyoning narigi chetida.

²⁵ Ahmoq farzand* — otasiga qayg'u,
uni tuqqan onaga g'amdir.

²⁶ Solihni jazolash,
amaldorni odilligi uchun koyish yaxshi emas.

²⁷ Kam gapirgan — dono,
og'ir, vazmin odam idroklidir.

²⁸ Hatto ahmoq ham indamay o'tirganda dono bo'lib ko'rinadi, tilini tiyib turgan farosatli hisoblanadi.

18-BOB

¹ Boshqalardan ajralgan o'z istagini qondirishni xohlaydi, u hamma dono nasihatga qarshi chiqadi.

² Nodon aql-idrokni yoqtirmaydi, faqat o'zini ko'rsatadi.

³ Fosiqlik dastidan sharmandalik keladi, hurmatsizlik esa uyat keltiradi.

⁴ Dono so'zlar chuqur suvlarday tuganmasdir, donolik bulog'i oshib-toshgan irmoqdir.

⁵ Fosiqning tarafini olish, hukmda solihni ayblash yaxshi emas.

⁶ Ahmoqning tili janjal chiqaradi, so'zlari esa kaltak keltiradi.

⁷ Ahmoqning tili o'ziga halokat, so'zlari joniga tuzoqdir.

⁸ G'iybatchining so'zi shirin ovqat kabidir, odamning butun a'zoyi badaniga singib ketadi.

⁹ Ishda dangasa bo'lgan odam buzg'unchiga og'aynidir.

¹⁰ Egamizning nomi mustahkam qal'adir, solih u yerga borib eson-omon bo'ladi.

¹¹ Boyning boyligi qal'asidir, uning nazarida shaharning baland devori kabidir.

¹² Takabburlik halokatga olib boradi, kamtarlik esa izzatu ikromga sazovor qiladi.

¹³ Oxirigacha tinglamay javob bergan ahmoqdir, u sharmanda bo'ladi.

¹⁴ Odamning ruhi kasallikka chiday oladi, lekin tushkun ruhga kim toqat qila oladi?!

¹⁵ Aqlining qalbi bilim oladi, dono ilmu ma'rifatga intiladi.

¹⁶ Sovg'a egasiga hamma eshiklarni ochadi, katta odam oldiga olib boradi.

¹⁷ Birinchi gapirgan odam boshqasi kelib tekshirmaguncha, haq ko'rinadi.

¹⁸ Qur'a* janjalni to'xtatadi, kuchli raqiblarni ham ajratadi.

¹⁹ Xafa bo'lgan birodarga yaqinlashish kuchli shaharni olishdan ham qiyin, o'rtadagi janjal qal'aning qulfiga o'xshaydi.

²⁰ Odamning qorni og'zining mahsuli bilan to'yadi, tilining samarasi bilan qoniqadi.

- ²¹ O'lim ham, hayot ham tilning hukmidadir,
 birisini sevgan mevasini yeydi.
²² Xotin topgan baxt topib,
 Egamizning marhamatiga sazovor bo'ladi.
²³ Kambag'al iltijo bilan gapiradi,
 boy esa qo'pol javob beradi.
²⁴ Shunday do'st borki, u halokat keltiradi,
 do'st borki, u tug'ishgandan ham yaqinroqdir.

19–BOB

- ¹ To'g'ri yuradigan kambag'al
 egri tilli ahmoqdan yaxshiroq.
² Bilimsiz istak yaxshi emas,
 shoshqaloqlar ham qoqiladi.
³ Nodonning nodonligi hayotini buzadi—yu,
 Egamizdan jahli chiqadi.
⁴ Boylik do'stlar ustiga do'st keltiradi,
 kambag'al esa do'stidan ham ayriladi.
⁵ Soxta guvoh jazosiz qolmaydi,
 yolg'on gapiruvchi ham qochib qutulmaydi.
⁶ A'yonlarning marhamatini istaydigan ko'p,
 sovg'a beruvchiga hamma do'stdir.
⁷ Kambag'aldan hamma aka—ukalari nafratlanadi,
 do'stlari ham uzoqlashadi,
 qidirganda ularning izi ham yo'q.
⁸ Donolikka erishgan o'z jonini sevadi,
 farosatli kishi yaxshilik topadi.
⁹ Soxta guvoh jazosiz qolmaydi,
 yolg'onchi halok bo'ladi.
¹⁰ Hashamatli yashash ahmoqqa yarashmaganidek,
 xo'jayin ustidan hokimlik qilish ham
 qulga to'g'ri kelmaydi.
¹¹ Odamning aqli jahlini tiyadi,
 gunohni kechirish unga shuhrat keltiradi.
¹² Shohning g'azabi sherning o'kirishiga o'xshaydi,
 muruvvati esa maysadagi shabnam kabidir.
¹³ Nodon farzand otasiga tashvish keltiradi,
 xotinning janjali beto'xtov tomadigan chakkadaydir.
¹⁴ Uy va boylik — otadan meros,
 farosatli xotin esa Egamizdandir.
¹⁵ Dangasalik odamni uyquchi qiladi,
 yalqov odam och qoladi.
¹⁶ Amrlarga amal qilgan o'z jonini asraydi,
 o'z hayotini xor qilgan esa o'ladi.

¹⁷ Kambag'alga rahm qilish — Egamizga qarz berishday,
U yaxshilikni qaytaradi.

¹⁸ Umid bor ekan, farzandingni* tarbiya qil,
buzilib, nobud bo'lishiga yo'l qo'yma.

¹⁹ Jahldor jazosini oladi,
uni bir qutqarsang yana qutqarishingga to'g'ri keladi.

²⁰ Nasihatga quloq sol, pand-o'gitni qabul qil,
shunda umring bo'yi oqil bo'lasan.

²¹ Insonning yuragida niyat ko'p,
lekin faqat Egamizning aytgani amalga oshadi.

²² Insonning istagi — sadoqatli sevgi,
kambag'al odam yolg'onchidan yaxshiroqdir.

²³ Egamizdan qo'rqish* hayotga eltadi,
odam huzur-halovatda yashab tashvishga uchramaydi.

²⁴ Dangasa qo'lini kosaga cho'zadi-yu,
og'ziga olib kelishga erinadi.

²⁵ Mazax qiluvchining ta'zirini ber!
Shunda sodda* odamlarga aql kiradi.

Farosatliga tanbeh ber!
Shunda uning bilimi oshadi.

²⁶ Otasiga zo'ravonlik qilib, onasini haydagan o'g'il
uyat va sharmandalik keltiradi.

²⁷ Ey o'g'lim*, agar nasihatga quloq tutmasang,
ilm-ma'rifatdan yuz o'girgan bo'lasan.

²⁸ Makkor guvoh adolat ustidan kuladi,
fosiqning og'zi yovuzlikni o'ziga oladi.

²⁹ Mazax qiluvchilarga hukm,
nodonlarga kaltak tayyordir.

20-BOB

¹ Sharob — mazaxchi, aroq — janjalkash,
ularga aldanganlar nodondir.

² Shohning g'azabi — sherning o'kirishiday,
uning jahlini chiqargan jonidan mahrum bo'ladi.

³ Janjaldan o'zini tortish — insonning hurmati,
ahmoq esa janjalga aralashadi.

⁴ Dangasa kuzda* yer haydamaydi,
o'rim payti esa qidirib hech narsa topolmaydi.

⁵ Insonning fikrlari — chuqur suv kabidir,
fahmli odam ularni tashqariga chiqara oladi.

⁶ Ko'pchilik o'zini sodiq deb aytadi,
haqiqatan ham sadoqatli bo'lganni topib ko'r-chi!

⁷ Solih halol yashaydi,
uning bolalari naqadar baxtlidir!

- ⁸ Hukmronlik qilayotgan shoh
o'z ko'zi bilan barcha yomonliklarni ajratadi.
- ⁹ "Qalbimni tozaladim, gunohimdan xoliman", deb
kim ayta oladi?!
- ¹⁰ Ikki turli tarozi toshi va noto'g'ri o'lchov —
ikkovi ham Egamizga jirkanchdir.
- ¹¹ Hatto yosh bolani ham xulqidan,
to'g'riligini va pokligini ishlaridan bilsa bo'ladi.
- ¹² Eshitadigan quloq, ko'radigan ko'z —
ikkovini ham Egamiz yaratgan.
- ¹³ Uyquni yaxshi ko'rma,
bo'lmasa kambag'al bo'lasan,
ko'zlaringni och, qorning to'yadi.
- ¹⁴ Xaridor: "Yaxshi emas, yaxshi emas!" deydi-yu,
nariroqqa borib maqtanadi.
- ¹⁵ Oltin bor, yoqut toshlar ham ko'p,
biroq eng qimmatbaho narsa — bilimli til.
- ¹⁶ Begonaga kafillik qilganning* to'nini yechib ol,
ha, bunday aqlsiz odamdan kiyimini garov qilib ol.
- ¹⁷ Nohaqlik bilan topilgan non shirin,
ammo keyin og'iz tuproq bilan to'ladi.
- ¹⁸ Maslahat bilan reja tuz,
aqlli yo'l-yo'riq bilan urush olib bor.
- ¹⁹ Chaqimchi sirlarni ochadi,
og'zi bo'sh odam bilan aloqada bo'lma.
- ²⁰ Kim ota-onasini la'natlasa,
uning chirog'i zulmatda o'chib qoladi.
- ²¹ Boshida shoshilib olingan meros
oqibatda baraka keltirmaydi.
- ²² Yovuzlik uchun qasos olaman demagin,
Egamizga umid bog'lab kutgin,
U seni qutqaradi.
- ²³ Ikki xil tarozi toshi Egamizga jirkanchdir,
yolg'on tarozi ham yaxshi emas.
- ²⁴ Insonning qadami — Egamizdan,
shunday ekan, u o'z yo'lini qanday tushunsin?!
- ²⁵ O'ylamasdan Xudoga va'da bergan kishi,
ahd qilgandan keyin ikkilangan odam tuzoqdadir.
- ²⁶ Dono shoh yovuzlarni ajratib,
ularning ustidan tegirmon toshi yurgizadi.
- ²⁷ Odamning ruhi — Egamizning chirog'i,
vujudning barcha chuqurliklarini tekshirib turadi.
- ²⁸ Sevgi va sadoqat shohni asraydi,
o'sha inoyat tufayli uning taxti mustahkamdir.
- ²⁹ Quvvat yigit kishining g'ururidir,

oqargan sochlar esa keksaning shuhratidir.

³⁰ Qamchining jarohati yomonlikka davodir,
kaltak zarbi vujudning eng chuqur joylarini tozalaydi.

21-BOB

¹ Shohning yuragi Egamizning qo'lida,
uni irmoqday xohlagan tomonga buradi.

² Odamning qilmishlari o'zining nazarida to'g'ri,
ammo Egamiz yuraklarni sinaydi.

³ Adolatu haqiqatga amal qilish
Egamizga qurbonlikdan afzalroqdir.

⁴ Takabbur ko'zlar va mag'rur yurak chiroq kabi fosiqning gunohini ko'rsatadi.

⁵ Mehnatkashning rejasi faqat mo'l-ko'lchilik keltiradi,
shoshqaloq kambag'allikka duchor bo'ladi.

⁶ Yolg'on bilan boylik topadiganlar
chiqib ketadigan bug' kabidir,
ular o'z o'limini izlaydi.

⁷ Yovuzning zo'ravonligi o'z boshiga yetadi,
chunki u adolat bilan ish qilishni rad etadi.

⁸ Gunohkorning yo'li — egri,
sofdilning ishi — to'g'ri.

⁹ Urishqoq xotin bilan keng uyda yashagandan ko'ra,
loy tomning bir chetida yashagan yaxshiroq.

¹⁰ Yovuzning ko'ngli yomonlikka tashna,
qo'shnisi undan rahm-shafqat topmaydi.

¹¹ Mazax qiluvchi jazolansa, sodda* odamlar dono bo'ladi,
donoga yo'l-yo'riq berilsa, bilimi oshadi.

¹² Xudo odildir, fosiqning uyini U kuzatib turadi,
fosiqni halokatga muhtalo qiladi.

¹³ Kambag'alning faryodiga kim quloq solmasa,
o'zi faryod qilganda ham hech kim javob bermaydi.

¹⁴ Yashirincha berilgan sovg'a jahlni yumshatadi,
yeng ichidagi pora g'azabdan tushiradi.

¹⁵ Adolatga amal qilish solihlarga sevinch,
fosiqlarga esa qo'rqinchdir.

¹⁶ Aql-idrok yo'lidan chiqqanlar o'liklar orasidadir.

¹⁷ Ziyofatni sevgan qashshoqlashadi,
sharob bilan moyni yaxshi ko'rgan odam boy bo'lmaydi.

¹⁸ Solihga atalgan yovuzlik fosiqning boshiga tushadi,
to'g'ri odamning o'rniga xoin halokatga uchraydi.

¹⁹ Urishqoq va badjahl xotin bilan yashagandan ko'ra,
cho'lu biyobonda yashash yaxshiroq.

²⁰ Dononing uyida yog' ham, eng yaxshi narsalar ham bor,
aqlsiz esa uni sarflab yuboradi.

- ²¹ To'g'rilik va sadoqat payida bo'lganlar
uzoq umr, solihlik va shon-shuhratga erishadi.
- ²² Dono eng qudratli shaharga borib,
tayanch bo'lgan qal'ani ham vayron qiladi.
- ²³ Og'zini va tilini qo'riqlagan
o'z jonini tashvishlardan asraydi.
- ²⁴ Takabbur va mag'rurning nomi "mazaxchi",
hamma narsani manmanlik bilan qiladi.
- ²⁵ Dangasaning orzusi o'limga olib keladi,
chunki qo'llari ishga bormaydi.
- ²⁶ Dangasaning kuni badnafslilik bilan o'tadi,
solih esa ayamadan beradi.
- ²⁷ Fosiqlarning qurbonligi jirkanchdir,
yovuz niyat bilan keltirilgani esa undan ham battar.
- ²⁸ Soxta guvoh yo'q bo'ladi,
haqiqatga quloq solgan esa qoladi.
- ²⁹ Fosiqlarning yuzi qattiq,
solih esa o'z yo'lini biladi.
- ³⁰ Egamizga qarshi donolik ham,
idrok ham, reja ham yo'q.
- ³¹ Ot jang kuni uchun tayyorlanadi,
g'alaba esa Egamizning qo'lida.

22-BOB

- ¹ Yaxshi nom — eng katta boylikdan ortiq,
marhamatga sazovor bo'lish esa
kumushu oltindan ham yaxshi.
- ² Boy bilan kambag'alning bir o'xshashligi bor,
ikkovini ham Egamiz yaratgan.
- ³ Es-hushli odam xavf-xatarni ko'rib yashirinadi,
sodda* esa to'xtamasdan boraveradi, shuning uchun qiynaladi.
- ⁴ Kamtarlik va Egamizdan qo'rqish*
boylik, hurmat va hayot keltiradi.
- ⁵ Egrining yo'lida tikanzor va tuzoqlar bor,
o'z jonini asragan undan uzoqlashadi.
- ⁶ Bolani to'g'ri yo'lga solib tarbiyala,
shunda qariganda ham yo'lidan adashmaydi.
- ⁷ Boylar kambag'allar ustidan hukmronlik qiladi,
qarzdor qarz berganning qulidir.
- ⁸ Fosiqlikni ekan tashvish yig'adi,
jahl qamchisi sinadi.
- ⁹ Saxiy baraka topadi,
chunki o'z nonini kambag'allar bilan baham ko'radi.
- ¹⁰ Mazax qiluvchini oradan quv!

Shunda g'avg'o ketadi,
janjalu haqorat ham barham topadi.

¹¹ Pokdillikni sevib,
xushmuomala bo'lganga shoh do'st bo'ladi.

¹² Egamiz ilm-ma'rifatli insonni asraydi,
U xoinning so'zlarini puchga chiqaradi.

¹³ Dangasa: "Tashqarida sher bor,
ko'chada meni o'ldiradi", — deydi.

¹⁴ Buzuq ayolning og'zi tubsiz choildir,
Egamizning g'azabiga uchranganlar unga tushadi.

¹⁵ Aqlsizlik bolaning diliga o'rnashgan,
uning bu aqlsizligini kaltak haydab chiqaradi.

¹⁶ Boy bo'laman deb qashshoqni ezgan ham,
boyga sovg'a qilgan ham kambag'allashadi.

O'ttizta dono nasihat

(22:17-24:22)

¹⁷ Donolarning so'zlariga quloq tut,
qalbingni bilimimga och.

¹⁸ Chunki bu so'zlarni qalbingda saqlasang,
diling yashnaydi,
ular doim tilingda tayyor bo'lsin.

¹⁹ Egamizga umid bog'lagin deb
bugun shularni o'rgatyapman.

²⁰ Senga bilim va maslahat bilan
o'ttizta nasihat yozib bermaganmidim?!

²¹ Bu haqiqat so'zlarini o'rganib,
seni yuborganlarga aytib berishing uchun edi.

Birinchi nasihat

²² Kambag'alni kambag'alligi uchun talama,
baxtsizni darvoza oldida hukm qilganda qiynama.

²³ Chunki Egamiz ularni himoya qilib,
zolimlariga O'zi zulm qiladi.

Ikkinchi nasihat

²⁴ Urishqoq bilan do'stlashma,
badjahl bilan yurma.

²⁵ Bo'lmasa sen ham ularning yo'liga tushib qolasan,
joningni tuzoqqa ilintirasan.

Uchinchi nasihat

²⁶ Begona bilan qo'l tashlashma,
o'zganing qarziga kafillik berma*.

²⁷ Agar o'shaning qarzini to'lashga hech narsang bo'lmasa,
hatto, tagingdagi to'shagingdan ham ayrilib qolasan.

To'rtinchi nasihat

²⁸ Ota–bobolaring qo'ygan qadimiy chegaralarni buzma*.

Beshinchi nasihat

²⁹ O'z ishiga mohir ustani ko'rganmisan?

U oddiy odamlarga emas, shohga xizmat qiladi.

23–BOB

Oltinchi nasihat

¹ Hokim bilan ovqatlanishga o'tirganda,
oldingga qo'yilgan narsalarga nazar sol.

² Agar ishtahang katta bo'lsa,
bo'g'zingga pichoq tiralganday, o'zingni nazorat qil.

³ Uning ne'matlarini ko'ngling tusamasin,
chunki bu aldamchi taomdir.

Yettinchi nasihat

⁴ Boy bo'lay deb ko'p harakat qilma,
fahmu farosat bilan bu fikringdan voz kech.

⁵ Boylik ko'z ochib yumguncha yo'q bo'ladi,
qanot qoqib burgutday osmonga uchib ketadi.

Sakkizinchi nasihat

⁶ Xasisning ovqatidan yema,
uning ne'matlarini ko'ngling tusamasin.

⁷ Chunki u ko'nglida o'zining foydasini hisoblaydi*,
“Yegin, ichgin”, — deydi–yu, ko'ngli sen bilan emas.

⁸ Yegan luqmangni qayt qilasan,
shirin so'zlaring havoga uchib ketadi.

To'qqizinchi nasihat

⁹ Ahmoqqa gap gapirma,
u hikmatli so'zlaringni rad etadi.

O'ninchi nasihat

¹⁰ Qadimiy chegaralarni buzma*,
yetimlarning dalasini tortib olma.

¹¹ Chunki ularning Himoyachisi qudratli,
U yetimlarning tarafini oladi.

O'n birinchi nasihat

¹² Yuragingni nasihatga,
quloqlaringni esa idrokka och.

O'n ikkinchi nasihat

¹³ Boladan tanbehni ayama,
chunki tayoq bilan ursang o'lmaydi.

¹⁴ Tayoq bilan urib jazolasang,
jonini do'zaxdan* saqlaysan.

O'n uchinchi nasihat

¹⁵ O'g'lim*, qalbingda donolik bo'lsa,
yuragim quvonadi.

¹⁶ Tilingdan to'g'ri so'z chiqsa,
ko'nglim ham shodlanadi.

O'n to'rtinchi nasihat

¹⁷ Gunohkorlarga havas qilma,
doimo Egamizdan qo'rqib* yur.

¹⁸ Chunki albatta kelajak bor,
umiding ro'yobga chiqadi.

O'n beshinchi nasihat

¹⁹ O'g'lim, tinglab dono bo'l,
yuragingni to'g'ri yo'lga sol.

²⁰ Mayxo'r va ochko'zlik bilan go'sht yeydiganlar orasida bo'lma.

²¹ Chunki mayxo'r va ochko'z qashshoq bo'ladi,
uyquchilik juldur kiyim kiydiradi.

O'n oltinchi nasihat

²² Seni dunyoga keltirgan otangga quloq sol,
onang qariganda uni xor qilma.

²³ Haqiqatni sotib ol,
donolik, yo'l–yo'riq, idrok ham ol, ularni sotma.

²⁴ Solih otasining boshini ko'kka yetkazadi,
dono farzand* uni xursand qiladi.

²⁵ Ota–onang sendan xursand bo'lsin,
senga hayot bergan onang shod bo'lsin.

O'n yettinchi nasihat

²⁶ O'g'lim, menga qalbingni och,
ko'zlaring ishlarimni kuzatsin.

²⁷ Chunki buzuq xotin — tubsiz choh,
zinokor xotin tor quduqdir.

²⁸ U qaroqchi kabi poylab turadi,
odamlar orasida vafosizlikni orttiradi.

O'n sakkizinchi nasihat

²⁹ Qayg'u kimda, kim g'am–tashvish tortadi?

Kim janjal qiladi, shikoyat qilgan kim?

Kim sababsiz yaralanadi?

Kimning ko'zlari qip–qizil?

³⁰ Sharob ichishga berilganlar,
xushbo'y mayni totib ko'rishga ko'p borganlar.

³¹ Sharobning qizilligiga,
qadahda cho'g'day tovlanishiga,
tekis quyilishiga qarama.

³² Oxirida u ilon kabi chaqadi,

qora ilonday zahar sochadi.

³³ Ko'zlaring g'alati narsalarni ko'radi,
yuragingda egri fikrlar bo'ladi.

³⁴ Ko'pirgan dengiz o'rtasida yotganday,
to'lqinlarda chayqalgan kemada uxlaganday bo'lasan.

³⁵ "Meni urdilar, og'rimadi,
kaltakladilar, lekin bilmadim.

Qachon uyg'onaman?

Yana bir ichay", — deysan.

24–BOB

O'n to'qqizinchi nasihat

¹ Fosiqlarga havas qilma,
ular bilan birga bo'lishga intilma.

² Chunki ular zo'ravonlikni niyat qiladi,
tillari yomonlikni gapiradi.

Yigirmanchi nasihat

³ Uy donolik bilan quriladi,
idrok bilan mustahkam bo'ladi.

⁴ Xonalar esa bilim bilan turli qimmatbaho,
qimmatli boylikka to'ladi.

Yigirma birinchi nasihat

⁵ Dono sipohlar kuchli sipohlardan*,
ilm–ma'rifatlilar esa kuchi borlardan qudratliroqdir.

⁶ Yaxshi odam yo'l–yo'riq bilan urushga boradi,
maslahatchilar ko'pligi tufayli g'alaba qiladi.

Yigirma ikkinchi nasihat

⁷ Ahmoq donolikka yetishmaydi,
hukmda og'zini ocha olmaydi.

Yigirma uchinchi nasihat

⁸ Yomon niyat qiluvchining nomi shakkokdir.

⁹ Ahmoqlik bilan tuzilgan reja gunohdir,
mazaxchidan odamlar jirkanadi.

Yigirma to'rtinchi nasihat

¹⁰ Tashvishli kunda ojiz bo'lganning kuchi kamdir.

Yigirma beshinchi nasihat

¹¹ O'limga mahkum bo'lganlarni,
dorga olib ketilayotganlarni qutqar.

¹² "Bilmayman", — desang ham,
yurakni sinaydigan Xudo ko'rmaydimi,
jonni asraydigan buni bilmaydimi?
Hammaga ularning ishiga yarasha qaytarmaydimi?

Yigirma oltinchi nasihat

¹³ O'g'lim*, asal yeb ko'rgin, u yaxshi,
asalari mumi og'zingga shirindir.

¹⁴ Donolik joningga asaldaydir,
unga erishsang kelajagingni topasan,
umiding ro'yobga chiqadi.

Yigirma yettinchi nasihat

¹⁵ Ey fosiq, solihning uyiga pistirma qurma,
uy-joyiga tegma.

¹⁶ Solih yetti marta yiqilsa ham turib ketaveradi,
fosiq esa halokatga uchraydi.

Yigirma sakkizinchi nasihat

¹⁷ Dushmaning yiqilganda sevinma,
qoqilgani uchun yuraging quvonmasin.

¹⁸ Bo'lmasa Egamiz buni ko'rib yoqtirmay,
g'azabini undan o'giradi.

Yigirma to'qqizinchi nasihat

¹⁹ Fosiqlardan jahling chiqmasin,
yomonlarga havas qilma.

²⁰ Chunki yomonlarning kelajagi yo'q,
fosiqlarning chirog'i o'chib qoladi.

O'ttizinchi nasihat

²¹ Ey o'g'lim, Egamizdan ham, shohdan ham qo'rq,
ularga qarshi bosh ko'tarma*.

²² Chunki ulardan kulfat kutilmaganda keladi,
ikkovidan keladigan halokatni kim biladi?!

Dono o'gitlar

(24:23-34)

²³ Quyidagi so'zlar ham donolardan.

Hukmda tarafkashlik qilish yaxshi emas.

²⁴ Fosiqqa "solihsan" deganni el la'natlaydi,
xalqlar undan nafratlanadi.

²⁵ Unga tanbeh berganlardan xursand bo'ladi,
ular qut-baraka topadilar.

²⁶ To'g'ri javob beradiganlarni hamma sevadi.

²⁷ Tashqaridagi yumushingni bajar,
daladagi barcha ishlaringni tartibga sol,
keyin uyingni qurgin.

²⁸ Sababsiz o'zgaga qarshi guvohlik berma,
tiling bilan aldama.

²⁹ “Menga nima qilgan bo‘lsa, men ham shunday qilaman, qilmishiga yarasha qaytaraman”, dema.

³⁰ Men dangasaning dalasidan,
nodonning uzumzori yonidan o‘tdim.

³¹ Ana, hamma yoq tikanzor,
hamma yerda qichitqi o‘t,
tosh devor ham qulab, yer bilan bitta bo‘lib yotibdi.

³² Qarab, o‘ylab ko‘rdim,
uni ko‘rib saboq oldim.

³³ “Bir oz uxlay, bir mizg‘ib olay,
yonboshlab birpas dam olay”, — deydi.

³⁴ Shuning uchun qashshoqlik yo‘lto‘sarday,
muhtojlik esa qaroqchiday ustiga keladi.

Hizqiyo tomonidan to‘plangan Sulaymon hikmatlari

(25:1-29:27)

25–BOB

¹ Quyidagilar ham Sulaymonning hikmatlaridir. Bu hikmatlar Yahudo shohi Hizqiyoning* odamlari tomonidan yozib olingan.

² Ishlarni sirli qilish — Xudoning shuhrati*,
ishlarni tekshirib bilish esa shoh sharafidir.

³ Osmon baland, dengiz chuqur,
shohning yuragi ham shunday,
uni tushunish qiyin.

⁴ Kumushdan chiqindini olib tashla,
o‘shanda undan yaxshi idish yasaladi.

⁵ Fosiqni shoh oldidan chiqarib tashla,
shunda shohning taxti haqiqat bilan mustahkam bo‘ladi.

⁶ Shohning oldida o‘zingni yuqori qo‘yma,
ulug‘ odamlar turganda to‘rga chiqma.

⁷ Chunki o‘zing ko‘rib turgan asilzodalar oldida
birov seni poygakka tushirgandan ko‘ra,
“To‘rga o‘ting” degani yaxshiroq.

⁸ Shoshilib arz qilma,
oxirida qo‘shnilarning oldida uyalib qolsang nima bo‘ladi?

⁹ Qo‘shningning o‘zi bilan gaplash,
sirni boshqalarga ochma.

¹⁰ Bo‘lmasa, eshitganlar seni uyatga qo‘yadi,
noming bir umrga yomon bo‘ladi.

¹¹ O‘z o‘rnida aytilgan so‘z tilla uzukka qo‘yilgan yoqut ko‘zdaydir.

- ¹² Dononing tanbehi tinglagan quloqqa
tilla sirg'a va oltin bezakdaydir.
- ¹³ Sadoqatli xabarchi uni yuborganlarga
jazirama o'rim paytidagi salqin suvdaydir,
xo'jayinining qalbini sevintiradi.
- ¹⁴ Qilmagan sovg'asi bilan maqtanadigan odam
yomg'irsiz bulut va shamol kabidir.
- ¹⁵ Sabr-toqat bilan gapirilsa amaldor ham ko'nadi,
muloyim so'z toshni ham sindiradi.
- ¹⁶ Asal topsang, yetarlicha yegin,
ortiqchasi qayt qildiradi.
- ¹⁷ Qo'shningnikiga hadeb kiraverma,
bo'lmasa sendan bezib, yomon ko'rib qoladi.
- ¹⁸ O'zgaga qarshi soxta guvohlik bergan odam
bolta, qilich, o'tkir o'qqa o'xshaydi.
- ¹⁹ Tashvishli kunda vafosizga suyanish
singan tish va cho'loq oyoqqa ishonish kabidir.
- ²⁰ G'amgin odam oldida qo'shiq aytish
ayozda ust-boshini yechib tashlaganday, jarohatga sirka surtish kabidir.
- ²¹ Dushmaning och bo'lsa, ovqat ber,
chanqagan bo'lsa, suv ichir.
- ²² Shunda uning boshiga yonayotgan cho'g' yiqqanday bo'lasan,
Egamiz esa seni taqdirlaydi.
- ²³ Shimoldan esadigan shamol jala,
g'iybat esa g'azab keltiradi.
- ²⁴ Urishqoq xotin bilan keng uyda yashagandan ko'ra,
loy tomning bir chetida yashagan yaxshiroq.
- ²⁵ Uzoq yurtdan kelgan xushxabar
charchagan odamga sovuq suv kabidir.
- ²⁶ Fosiqqa bosh eggan solih
loyqalangan buloq va buzilgan quduqdaydir.
- ²⁷ Ko'p asal yeyish yaxshi emas,
izzattalab bo'lish ham hurmat keltirmaydi.
- ²⁸ O'zini tuta olmaydigan odam
devorsiz vayrona shahar kabidir.

26-BOB

- ¹ Aqlsizga izzat-hurmat ko'rsatish
yozda yoqqan qor, yig'im-terim paytidagi yomg'ir kabidir.
- ² Qushlar bekorga osmonga ko'tarilmaganday,
sababsiz la'nat ham odamga tegmaydi.
- ³ Otga — qamchi, eshakka — suvluq,
aqlsizning orqasiga esa — tayoq.
- ⁴ Nodonning nodon savollariga javob berma,

bo'lmasa sen ham unga o'xshab qolasan.

⁵ Nodonning gaplari bema'niligini oshkor qil,
tag'in o'zicha dono bo'lib ketmasin.

⁶ Aqlsiz orqali xabar yuborgan odam
oyog'ini kesib tashlaganday azob chekadi.

⁷ Ahmoqning og'zidagi matal cho'loq oyoqdaydir.

⁸ Aqlsizga izzat-hurmat ko'rsatish
palaxmonga tosh bog'lab qo'yish kabidir.

⁹ Nodonning tilidagi matal
mastning qo'lidagi tikandaydir.

¹⁰ Ahmoqni va yo'ldan o'tgan har bir mastni yollagan odam
duch kelganni otadigan kamonkashga o'xshaydi.

¹¹ O'z qusug'iga qaytib keladigan it kabi,
nodon ham o'z aqlsizligini takrorlaydi.

¹² O'zini dono deb o'ylaganni ko'rganmisan?
Undan ko'ra, aqlsizdan umid ko'proq.

¹³ Dangasa: "Ko'chada sher bor,
u ochiq maydonda yuribdi", — deydi.

¹⁴ Eshik o'z o'qida aylanadi,
tanbal esa o'z to'shagida.

¹⁵ Dangasa qo'lini kosaga cho'zadi-yu,
og'ziga olib kelishga erinadi.

¹⁶ Tanbal o'z nazarida
fariosat bilan gapiradigan yetti kishidan ham donoroq.

¹⁷ Boshqalarning janjaliga aralashgan
daydi itning qulog'idan cho'zgandaydir.

¹⁸ Telba o't, nayza va o'lim yog'diradi.

¹⁹ Birovni aldab: "Faqat hazillashgan edim" degan ham shundaydir.

²⁰ O'tin bo'lmasa, o't o'chib qoladi,
chaqimchi bo'lmasa, janjal to'xtaydi.

²¹ Ko'mir — cho'g' uchun, o'tin — olov uchun,
urishqoq esa janjal chiqarish uchundir.

²² G'iybatchining so'zi shirin ovqat kabidir,
odamning butun a'zoyi badaniga singib ketadi.

²³ Shirin so'zli niyati yomon odam
kumush suvi yuritilgan* sopol idish kabidir.

²⁴ Dushman tilida boshqacha so'zlaydi,
dilida esa aldashni niyat qiladi.

²⁵ U yumshoq so'zlaganda ishonma,
chunki yuragi qabihlikka to'la.

²⁶ Nafarat yolg'on bilan yashirilgan bo'lsa ham,
yomonligi el-yurtga oshkor bo'ladi.

²⁷ Birovga chuqur qaziganning o'zi unga tushadi,
tosh dumalatganga esa o'sha tosh qaytadi.

²⁸ Yolg'onchi til o'zi yaralagan odamni yomon ko'radi,

xushomadgo'y halokat keltiradi.

27-BOB

- ¹ Ertangi kun bilan maqtanma,
uning nima olib kelishini bilmaysan-ku!
- ² Seni o'zing emas, boshqalar,
o'z og'zing emas, o'zgalar maqtasin.
- ³ Tosh ham, qum ham og'ir,
aqlsizning g'azabi esa ikkovidan ham og'irroq.
- ⁴ Jahl — zolim, g'azab bir toshqindir,
rashk oldida kim bardosh bera oladi?!
- ⁵ Oshkora tanbeh pinhona mehrdan yaxshiroq.
- ⁶ Dushmanning shirin so'zi emas,
do'stning kaltaklashi sadoqatni ko'rsatadi.
- ⁷ To'q odam asalni ham oyoq osti qiladi,
ochga esa achchiq narsa ham shirin.
- ⁸ O'z uyini tashlab ketgan odam
inidan ayrilgan qushga o'xshaydi.
- ⁹ Xushbo'y moy va muattar atir ko'ngilni shod qiladi,
do'stning samimiy maslahati quvonch keltiradi.
- ¹⁰ O'z do'stingni va otangning do'stini tashlab ketma,
og'ir kunda akangnikiga chopma,
yaqin qo'shni uzoqdagi akadan yaxshiroq.
- ¹¹ Ey o'g'lim*, dono bo'l, qalbimni quvontir,
shunda birov meni tanqid qilsa ham,
javob qaytara olaman.
- ¹² Es-hushli odam xavf-xatarni ko'rib yashirinadi,
sodda* esa to'xtamasdan boraveradi, shuning uchun qiynaladi.
- ¹³ Begonaga kafillik qilganning* to'nini yechib ol,
ha, bunday aqlsiz odamdan kiyimini garov qilib ol.
- ¹⁴ Tong-saharlab do'stiga hamdu sano aytgan odam
unga la'nat o'qigan bo'ladi.
- ¹⁵ Janjalkash xotin
yomg'irli kunda to'xtamay tomayotgan chakkaga o'xshaydi.
- ¹⁶ Uni boshqarish shamolni boshqarish
yoki o'ng qo'l bilan moyni ushlash demakdir.
- ¹⁷ Temir temirni o'tkirlaydi, inson esa do'stini.
- ¹⁸ Anjirni parvarish qilgan odam
uning mevasidan bahramand bo'ladi,
sohibiga yaxshi qaragan izzat-hurmatga ega bo'ladi.
- ¹⁹ Suv insonning yuzini aks ettirgani kabi,
yuragi ham uning ko'zgusidir.
- ²⁰ O'lim va Halokat* hech to'ymaganiday,
insonning ko'zi ham aslo to'ymaydi.

- ²¹ Kumush, oltin olovda sinaladi,
odam esa maqtovd.
- ²² Ahmoqni keliga solib don bilan birga yanchsang ham,
ahmoqligi undan ajralmaydi.
- ²³ Qo'ylaringning ahvolini yaxshi bil,
podalaringga yaxshi qara.
- ²⁴ Chunki boylik ham, toj ham abadiy emas.
- ²⁵ O'tlar qurib, yangi ko'katlar o'sib chiqqanda,
qir-adirdagi o't-o'lanlar yig'ib olinganda,
- ²⁶ qo'zilar kiyim-kechagingni,
echkilar esa dala bahosini qoplaydi.
- ²⁷ Echkilarning suti ko'p,
senga ham, uy ahlingga ham,
hatto xizmatkorlaringga ham yetarli bo'ladi.

28-BOB

- ¹ Fosiqni hech kim quvmasa ham qochaveradi,
solih esa sherday botir.
- ² Yurtda isyon bo'lganda boshliq ko'payadi,
ammo aql-idrokli rahnamo tufayli
yurtda tinchlik barqaror bo'ladi.
- ³ Ojizlarni ezadigan kambag'al
ovqat qoldirmaydigan seldaydir.
- ⁴ Qonunni tan olmaydiganlar fosiqlarni maqtaydi,
qonunga amal qiladiganlar esa ular bilan kurashadi.
- ⁵ Fosiq adolatni tushunmaydi,
Egamizga intilgan esa hamma narsani tushunadi.
- ⁶ Kambag'al bo'lib to'g'ri yurish
boy bo'lib egri yurgandan yaxshiroq.
- ⁷ Dono farzand* qonunga rioya qiladi,
yaramasga ulfat bo'lgan esa otasini sharmanda qiladi.
- ⁸ Sudxo'r va ochko'z odam boylik yig'adi,
ammo boyligi qashshoqqa achinadiganga nasib etadi.
- ⁹ Qonundan yuz o'g'irganning ibodati ham jirkanchlidir.
- ¹⁰ To'g'ri odamni yomon yo'lga boshlagan odam
qazigan chuquriga o'zi tushadi,
pokdil esa yaxshilik topadi.
- ¹¹ Boy o'zining nazarida dono,
aqlli kambag'al esa o'zini tekshiradi.
- ¹² Solih martabaga erishganda katta bayram,
fosiq lavozimga kelsa odamlar yashirinadi.
- ¹³ O'z gunohlarini yashirgan yutuqqa erishmaydi,
ularni tan olib, voz kechgan marhamat topadi.
- ¹⁴ Doim Xudodan qo'rqqan* baxtlidir!

Bag'ri tosh odam esa baloga uchraydi.

¹⁵ Ojiz xalq ustidagi yovuz hukmdor
irillayotgan sher va hujum qilayotgan ayiqdaydir.

¹⁶ Aqlsiz hukmdor nihoyatda zolim bo'ladi,
adolatsiz foydadan nafratlanadigan uzoq yashaydi.

¹⁷ Agar biron odam o'ldirgan bo'lsa, o'lguncha qochib yursin,
unga hech kim yordam bermasin.

¹⁸ To'g'ri yuradigan najot topadi,
egri yo'ldan yuradigan esa yiqiladi.

¹⁹ O'z yeriga ishlov berganning noni mo'l bo'ladi,
orzu-xayollarga berilgan esa qashshoqlikka uchraydi.

²⁰ Sodiqlik kishi ko'p baraka topadi,
boyishga shoshilgan jazosiz qolmaydi.

²¹ Tarafkashlik yaxshi emas,
bir to'g'ram non deb odam vafosizlik qiladi.

²² Xasis odam boylik orqasidan quvib,
boshiga qashshoqlik kelishini bilmaydi.

²³ Tanqid qiladigan odam
xushomadgo'yga qaraganda ko'proq marhamat topadi.

²⁴ Ota-onasining mulkini o'g'irlab,
"Bu gunoh emas" degan odam buzg'unchiga sherikdir.

²⁵ Ochko'z janjal chiqaradi,
Egamizga ishongan esa to'q yashaydi.

²⁶ O'zigagina ishongan ahmoqdir,
aql bilan yuradigan esa najot topadi.

²⁷ Kambag'alga bergan odam kam bo'lmaydi,
ko'rib-ko'rmaslikka olgan esa ko'p la'natga uchraydi.

²⁸ Fosiqlar martabaga erishsa odamlar yashirinadi,
fosiqlar halokatga yo'liqqanda esa solihlar ko'payadi.

29-BOB

¹ Tanbeh olsa ham o'jarligicha qoladigan odam
birdaniga halokatga uchraydi, shifo topmaydi.

² Solihlar ko'payganda xalq sevinadi,
fosiqlik hukmron bo'lganda esa fig'on chekadi.

³ Donolikni sevgan o'g'il otasini sevintiradi,
fohisha bilan aloqada bo'lgan mol-mulkini sovuradi.

⁴ Shoh yurti adolat bilan mustahkamlaydi,
sovg'ani sevadigan esa xarob qiladi.

⁵ Do'stiga xushomad qilgan odam
o'z* oyoqlariga tuzoq qo'yganday bo'ladi.

⁶ Fosiqlikning gunohi qopqon,
solih esa qo'shiq aytib quvonadi.

⁷ Solih o'jizning haq-huquqini biladi,

- fosiqda esa bunday tushuncha ham yo'q.
- ⁸ Mazax qiluvchilar shaharda to'polon qiladi,
donolar esa g'azabni tinchlantiradi.
- ⁹ Dono ahmoqni sudlashgani mahkamaga olib borsa,
ahmoq janjal qiladi, haqoratlaydi.
Dono esa halovatga erishmaydi.
- ¹⁰ Qonxo'r odam pokdil insondan nafratlanadi,
to'g'rining jonini olmoqchi bo'ladi*.
- ¹¹ Nodon bor jahlini to'kib soladi,
dono esa ichida saqlaydi.
- ¹² Hukmdor yolg'onga quloq solsa,
barcha xizmatkorlari fosiq bo'ladi.
- ¹³ Zolim bilan ojizning bir o'xshashligi bor:
ikkoviga ham Egamiz ko'z nuri bergan.
- ¹⁴ Shoh kambag'alni adolat bilan hukm qilsa,
uning taxti abadiy mustahkam turadi.
- ¹⁵ Qamchi va nasihat aql kiritadi,
o'z holiga tashlab qo'yilgan bola esa
onasiga uyat keltiradi.
- ¹⁶ Fosiq ko'payganda gunoh ham ko'payadi,
solih esa fosiqning halokatini ko'radi.
- ¹⁷ Farzandingga* tarbiya ber:
u senga orom keltiradi,
qalbingni shodlikka to'ldiradi.
- ¹⁸ Vahiy bo'lmasa el-yurt yo'ldan ozadi,
Xudoning qonuniga amal qilgan baxtlidir!
- ¹⁹ Qul faqat so'z bilan tarbiyalanmaydi,
so'zni tushunsa ham amal qilmaydi.
- ²⁰ O'ylamay gapiradiganni ko'rganmisan?!
Undan ko'ra, nodondan umid ko'proq.
- ²¹ Qulni yoshligidan erkalatib o'stirsa,
oqibatda xo'jayiniga qayg'u bo'ladi*.
- ²² Serjahl odam janjal chiqaradi,
serzarda ko'p gunoh qiladi.
- ²³ Odamning mag'rurligi uni past qiladi,
kamtarin esa izzat-hurmat topadi.
- ²⁴ O'g'riga sherik bo'lgan o'z jonini yomon ko'radi,
u tanbeh eshitsa ham churq etmaydi.
- ²⁵ Odamdan qo'rqish tuzoqqa ilintiradi,
Egamizga umid bog'lagan esa
xavf-xatardan xoli bo'ladi.
- ²⁶ Hukmdor marhamatini qidirgan ko'p,
lekin insonni hukm qiladigan Egamizdir.
- ²⁷ Fosiq solihga jirkanch,
to'g'ri yuradigan esa fosiqqa jirkanchdir.

Ag'urning so'zlari

(30:1-33)

30–BOB

¹ Yoxining o'g'li Ag'urning Ixtiyolga bergan, Itel va Uxalga aytgan so'zlari*:

² “Rostdan ham odamlar orasida eng aqlsizi ekanman,
insonning aql–idroki menda yo‘q.

³ Na donolikni o‘rganibman,
na Muqaddas Xudoni bilibman.

⁴ Kim osmonga ko‘tarilgan, osmondan tushgan?
Shamolni hovuchlariga yiqqan kim?
Kim suvni o‘z kiyimiga o‘ragan?
Yerning barcha chegaralarini o‘rnatgan kim?
Uning ismi nima?
O‘g‘lining ismi–chi?
Bilasan–ku!

⁵ Xudoning har bir so‘zi haqiqatdir,
O‘zi esa Unga umid bog‘laganning qalqoni.

⁶ Uning so‘zlariga qo‘shma,
U jazolasa, yolg‘oning fosh etilsa nima qilasan?

⁷ Sendan ikki narsani so‘rayman,
o‘lmasimdan oldin qilgin.

⁸ Soxtalik va yolg‘onni mendan uzoqlashtir,
menga qashshoqlik ham, boylik ham emas,
faqat nasibamni bergin.

⁹ Qornim to‘yganda: «Egam kim o‘zi?» deb aytmayin,
kambag‘allikdan o‘g‘rilik qilib, Uni badnom qilmayin.

¹⁰ Qul seni la‘natlamasligi uchun uni egasiga yomonlama,
bo‘lmasa jazolanasan.

¹¹ Shunday nasl borki, otasiga la‘nat o‘qiydi,
onasini duo qilmaydi.

¹² Shunday nasl borki, o‘zining nazarida pok,
lekin iflosligidan tozalanmagan.

¹³ Shunday nasl bor, ko‘zlari qanchalik takabbur,
qarashlari ham mag‘rur.

¹⁴ Shunday nasl borki, tishlari — qilich,
qoziq tishlari esa pichoq,
yer yuzidan kambag‘alni,
odamlar orasidan muhtojni yo‘qotadi.

¹⁵ Zulukning ikki qizi bor:
 «Ber, ber!» — deb aytadi.
 Hech qachon qoniqmaydigan uch narsa,
 yetarli, demaydigan to‘rt narsa bor.
¹⁶ Do‘zax*, bepusht bachadon,
 suvsiragan tuproq hamda olov, yetarli, demaydi.

¹⁷ Otani mazaxlaydiganning,
 onaga bo‘ysunishni rad etadiganning ko‘zlarini
 quzg‘unlar cho‘qiydi,
 kalxat bolalari yeydi.

¹⁸ Meni hayron qoldiradigan uch narsa bor,
 to‘rt narsa borki, aqlimga sig‘maydi:

¹⁹ havodagi burgutning yo‘li,
 tosh ustidagi ilonning yo‘li,
 dengiz o‘rtasidagi kemanding yo‘li hamda
 qizga yuradigan erkaklarning yo‘li.

²⁰ Zinokor ayolning yo‘li ham shundaydir:
 u yeb bo‘lgach, og‘zini artib:
 «Hech bir egrilik qilmadim—ku!» deydi.

²¹ Yer uch narsadan larzaga keladi,
 to‘rt narsani ko‘tara olmaydi:

²² qul shohlik qilganda,
 ahmoq to‘yganda,

²³ shallaqi ayol erga tekkanda,
 cho‘ri bekasining o‘rnini olganda.

²⁴ Yer yuzida to‘rtta kichkina narsa bor,
 lekin o‘ta dono:

²⁵ chumolilar zaif,
 lekin yeguligini yozda tayyorlaydi.

²⁶ Bo‘rsiq kamquvvat,
 lekin inini qoyaga quradi.

²⁷ Chigirtkalarning* sardori yo‘q,
 lekin barchasi hamjihat yurish qiladi.

²⁸ O‘rgimchakni* qo‘l bilan ushlasa bo‘ladi,
 lekin saroyda ham yuradi.

²⁹ Yurishi salobatli uch narsa,
 qadami ulug‘vor to‘rt narsa bor:

³⁰ sher hayvonlar ichida eng kuchlisi,
 hech nimadan qochmaydi.

³¹ Maqtanib yuradigan xo‘roz*,
 serka va g‘olib shoh*.

³² Agar ahmoqlik qilib o'zingni maqtagan bo'lsang,
birovga yomonlik qilaman, deb aytgan bo'lsang,
ovozingni o'chir, og'zingni yop!
³³ Chunki kuv* pishsa yog' chiqadi,
burunga ursa qonaydi,
jahlni qo'zg'atsa janjal chiqadi."

Shohga maslahat

(31:1-9)

31-BOB

¹ Shoh Lemulning so'zlari. Bu so'zlarni unga onasi o'rgatgan:

² "O'g'lim, nima desam ekan?
Nima deyin, ey jigarbandim?
Xudodan tilab olgan o'g'lim, senga ne aytay?
³ Quvvatingni xotinlarga berma,
shohni buzadiganlarga hayotingni sarf qilma.
⁴ Ey Lemul, shohlar uchun emas sharob,
may amaldorlar uchun emas!
⁵ Ular ichib qonunni unutadi,
ezilgan xalqni hukm etishda egrilik qiladi.
⁶ Mayni halok bo'layotganga,
sharobni qayg'u chekkanga bergin.
⁷ Ular ichib kambag'alligini unutsin,
falokatlarini eslmasin.
⁸ Og'zingni gung uchun ochgin,
boshiga kulfat tushganlarning tarafini olgin.
⁹ Gapir, adolat bilan hukm qil,
bechora va kambag'allarni himoya qil."

Farosatli xotin

(31:10-31)

¹⁰ Farosatli xotinni kim topa oladi?
Uning bahosi gavhardan ham baland.
¹¹ Eri unga yurakdan ishonadi,
hech narsaga muhtoj bo'lmaydi.
¹² U eriga yomonlik emas,
bir umr yaxshilik qiladi.
¹³ Jun va surp topadi,
xursand bo'lib o'z qo'li bilan ishlaydi.
¹⁴ Savdo kemalari kabi uzoqdan nonini keltiradi.

- ¹⁵ Qorong'ida o'rnidan turib,
uy ahlini ovqatlantiradi,
xizmatkorlariga topshiriq* beradi.
- ¹⁶ Niyat qilib, dala sotib oladi,
o'z qo'li bilan uzumzor yaratadi.
- ¹⁷ Belini mahkam bog'lab,
qo'llariga quvvat beradi.
- ¹⁸ Qilgan ishining rohatini ko'radi,
tunlari ham chirog'i o'chmaydi.
- ¹⁹ Qo'lini charxga qo'yadi,
barmoqlari ip yigiradi.
- ²⁰ Kambag'allarga qo'lini uzatadi,
muhtojlarga rahm qiladi.
- ²¹ Uy ahli uchun qish-qirovdan qo'rqmaydi,
chunki ular hammasi qalin kiyintirilgan.
- ²² O'zi uchun so'zana tikadi,
libosi kimxob va shoyidandir.
- ²³ Eri yurt oqsoqollari orasida o'tiradi,
shahar darvozasida* tanilgan.
- ²⁴ Yana shoyidan kiyim tikib sotadi,
savdogarlarga belbog' yetkazib beradi.
- ²⁵ Libosi — quvvat, sharaf,
u kelajakka qarab quvonadi.
- ²⁶ Donolik bilan so'zlaydi,
mehr bilan nasihat qiladi.
- ²⁷ Uy ahliga yaxshi qaraydi,
dangasalik qilmaydi.
- ²⁸ Bolalari turib uni duo qiladi,
eri ham maqtaydi:
- ²⁹ "Farosatli ayollar ko'p,
ammo sen hammasidan a'losan."
- ³⁰ Joziba aldamchi, chiroy esa o'tkinchidir,
ammo Egamizdan qo'rqadigan ayol* ko'kka ko'tariladi.
- ³¹ Mehnatining mevasini ko'rsin,
ishlari darvozalarda uni sharaflasin.

IZOHLAR

1:1 *Sulaymon* — 3 Shohlar 4:32 ga ko'ra, Sulaymon 3000 matal yozgan.

1:4 *soddalar* — Sulaymonning hikmatlari kitobida *soddalar* deb tarjima qilingan ibroniycha so'z odatda har qanday yaxshi–yomon gapga ishonib ketaveradigan odamlarga nisbatan ishlatilgan.

1:7 *Egamizdan qo'rqish* — Sulaymonning hikmatlari kitobida bu ibora *Egamizni sevis* va *Unga ishonish* ma'nosini bildiradi. Xudodan qo'rqadigan odam Unga sajda qiladi, ishonadi, Uning amrlariga itoat etadi.

1:7 *boshidir* — ya'ni *negizidir* yoki *asosidir* yoxud *o'ta ahamiyatli va muhim qismidir*.

1:7 *nodon* — Sulaymonning hikmatlari kitobida, shuningdek, Eski Ahdda, *nodon* yoki *ahmoq* deb tarjima qilingan ibroniycha so'zlar axloqsiz odamlarni bildiradi. Bunday odamlar Xudoni sevmaydilar va Unga ishonmaydilar. Ularda solih yashashga undaydigan donolik yo'q, shuning uchun ular halokatu o'linga yetaklaydigan qarorlar chiqaradi (shu bobning 20-33-oyatlariga qarang).

1:8 *O'g'lim* — bu, muallif o'z o'g'liga murojaat qilyapti, degani emas. Odatda donishmand muallim o'z talabasiga shunday murojaat qilardi.

1:12 *do'zax* — ibroniycha matnda *Sheo'l*, boshqa joylarda *o'liklar diyori* deb tarjima qilingan. Qadimda Isroil xalqi *Sheo'lni* yer ostidagi tubsiz chuqurlik, marhumlar boradigan qorong'i joy deb tushunardi.

1:20 *Donolik* — “Sulaymonning hikmatlari” kitobida “donolik” ba'zan ayol obrazida gavdalandirilgan. Donolik ahmoqlikka zid qo'yilgan, ba'zan ahmoqlik ham ayol sifatida gavdalandirilgan (9:13 ga qarang). 3:19, 8:22-31 oyatlarda yozilishi bo'yicha Xudo dunyoni donolik bilan yaratgan.

1:21 *...shahar darvozalarida...* — qadimgi paytlarda odamlar savdo–sotiq, ijtimoiy va huquqiy masalalarni hal qilish uchun shahar darvozasi oldida yig'ilishardi.

2:1 *O'g'lim* — 1:8 izohiga qarang.

2:5 *Egamizdan qo'rqish* — 1:7 ning birinchi izohiga qarang.

2:18 *o'lim* — *Sheo'l*, ya'ni o'liklar diyori nazarda tutilgan. Qadimda Isroil xalqi *Sheo'lni* yer ostidagi tubsiz chuqurlik, marhumlar boradigan qorong'i joy deb tushunardi.

3:1 *O'g'lim* — 1:8 izohiga qarang.

3:6 *...U yo'llaringni to'g'rilaydi* — yoki *...U so'qmoqlaringni idora qiladi*.

3:7 *...Egamizdan qo'rq* — 1:7 ning birinchi izohiga qarang.

3:12 *farzand* — ibroniycha matnda *o'g'il*.

3:12 *Ota...jazolaydi* — ibroniycha matndan. Qadimiy yunoncha tarjimada *Egamiz sevganiga tanbeh beradi, suygan o'g'lini jazolaydi*.

4:7 *...bor–yo'g'ingni berib bo'lsa ham, idrok ol* — yoki *...yana nima olsang olaver, ammo bilim ol*.

4:10 *O'g'lim* — 1:8 izohiga qarang.

4:26 *To'g'ri yo'lni tanlab yur...* — yoki *Yuradigan yo'llaringga e'tibor ber...*

5:1 *O'g'lim* — 1:8 izohiga qarang.

5:5 *o'liklar diyori* — ibroniycha matnda *Sheo'l*. Qadimda Isroil xalqi *Sheo'lni* yer ostidagi tubsiz chuqurlik, marhumlar boradigan qorong'i joy deb tushunardi.

5:7 *O'g'lim* — qadimiy yunoncha tarjimadan. Ibroniycha matnda *O'g'illarim*.

5:15 *...O'z sardobangdagi, o'z qudug'ingdagi suvni...* — qadimgi Isroilda suv juda tanqis bo'lib, quduqlar ehtiyot qilib qo'riqlanardi. Shuning uchun har kim faqatgina o'z qudug'idan suv ichishi kerak edi. Xuddi shu singari har qanday erkak faqat o'z xotini bilangina jinsiy aloqa qilishi kerak.

6:1 *O'g'lim* — 1:8 izohiga qarang.

6:1 *...o'zgaga kafillik qilib, begona bilan ahdlashgan bo'lsang...* — muallif 1-5-oyatlarda birortasining qarzini to'lash uchun shoshma-shosharlik bilan berilgan va'daning oqibatlari haqida ogohlantiradi (yana 17:18, 20:16, 22:26-27, 27:13 ga qarang).

7:1 *O'g'lim* — 1:8 izohiga qarang.

7:7 *sodda* — 1:4 izohiga qarang.

7:14 *...qurbonlik keltirdim, va'dalarimni bajardim* — va'dani bajarish maqsadida keltirilgan tinchlik qurbonligiga ishora. Tinchlik qurbonligining go'shtini nazr qiluvchi tanovul qilgan. Ayol yosh yigitga: "Uyimga kel, qurbonlik go'shtini men bilan birga baham ko'r", deb shama qilyapti.

7:17 *mirra* — ma'lum bir daraxtlarning qotgan yelimidan tayyorlangan xushbo'y modda.

7:22 *...tuzoqqa oyoq qo'yayotgan kiyikday...* — qadimiy suryoniycha va yunoncha tarjimalardan. Oyatning bu qismidagi ibroniycha matnning ma'nosi bahsli.

7:27 *o'liklar diyori* — 5:5 izohiga qarang.

8:1 *Donolik* — 1:20 izohiga qarang.

8:3 *...shahar darvozalarida...* — 1:21 izohiga qarang.

8:5 *Soddalar* — 1:4 izohiga qarang.

8:12 *Donolik* — 1:20 izohiga qarang.

8:13 *Egamizdan qo'rqish* — 1:7 ning birinchi izohiga qarang.

8:29 *...yerga asos solganda...* — qadimda Isroil xalqining tasavvuriga ko'ra, yer tep-tekis bo'lib, yer ostida buyuk dengiz bor edi, dengiz tubida o'rnatilgan ulkan ustunlar yerni ushlab turardi. Bu ustunlar dengizning eng tubidagi poydevorga tayanardi.

9:1 *Donolik* — 1:20 izohiga qarang.

9:4 *sodda* — 1:4 izohiga qarang.

9:10 *Egamizdan qo'rqish* — 1:7 ning birinchi izohiga qarang.

9:10 *...boshidir* — 1:7 ning ikkinchi izohiga qarang.

9:18 *o'liklar diyori* — 5:5 izohiga qarang.

10:1 *...farzand...farzand...* — ibroniycha matnda *...o'g'il...o'g'il...*

10:22 *...Egamiz boylikka g'am-tashvish qo'shmaydi — yoki ...ming uringaning bilan Egamiz marhamat qilganidan ortig'ini ololmaysan.*

10:27 *Egamizdan qo'rqish — 1:7 ning birinchi izohiga qarang.*

12:26 *Solih o'zgalarga yo'l ko'rsatadi... — yoki Solih odam do'stlik munosabatlarida ehtiyotkordir... yoxud Xudo solih odamni ziyon-zahmatdan asraydi....*

12:27 *...g'ayratli esa qimmatbaho boylikka ega bo'ladi — yoki ...g'ayratli esa o'z mulkini yuqori baholaydi.*

13:1 *farzand — ibroniycha matnda o'g'il.*

13:15 *...xoinning yo'li esa mashaqqatlidir — yoki ...xoinning yo'li davom etmas.*

14:2 *...Egamizdan qo'rqadi... — 1:7 ning birinchi izohiga qarang.*

14:9 *Ahmoq odam ayb qurbonligi ustidan kuladi... — ayb qurbonligi — gunoh qurbonligining maxsus turi. Biror odam boshqasini aldaganda, o'g'rilik qilganda yoki boshqa bировga zarar yetkazganda shu qurbonlikni keltirgan. Ahmoq odam gunoh va aybga beparvo bo'ladi, ammo solih odam bunga e'tiborsiz bo'lmagani uchun, Xudoning marhamatidan bahra oladi.*

14:15 *Sodda — 1:4 izohiga qarang.*

14:16 *beparvo — yoki takabbur.*

14:33 *...nodonlar orasida ham o'zini bildiradi — ibroniycha matndan. Qadimiy yunoncha va suryoniycha tarjimalarda ammo ahmoqlar yuragida donolik yo'q.*

15:11 *O'lim — ibroniycha matnda Sheo'l, boshqa joylarda o'liklar diyori deb tarjima qilingan (shu bobning 24-oyatiga qarang). Qadimda Isroil xalqi Sheo'lni yer ostidagi tubsiz chuqurlik, marhumlar boradigan qorong'i joy deb tushunardi.*

15:11 *Halokat — ibroniycha matnda Abaddo'n. Bu so'z Sheo'lni, ya'ni o'liklar diyorini bildiradi.*

15:16 *...Egamizdan qo'rqib... — 1:7 ning birinchi izohiga qarang.*

15:20 *farzand — ibroniycha matnda o'g'il.*

16:6 *Egamizdan qo'rqish — 1:7 ning birinchi izohiga qarang.*

16:12 *Shohning yomonlik qilishi qabihlikdir... — yoki Shoh yomonlik qilishdan nafratlanadi....*

16:33 *Qur'a tashlanadi... — qur'a tashlashda yog'och bo'laklari yoki toshlar ishlatilgan bo'lib, shu orqali Xudoning xohish-irodasi aniqlangan. Ba'zan odamlar qur'a tashlab, Xudodan biror ishni qanday yoki qachon qilish kerakligini so'rashgan.*

17:18 *Qo'l tashlab...aqlsizdir — 6:1 ning ikkinchi izohiga qarang.*

17:19 *o'ziga bino qo'ygan — ibroniycha matndan so'zma-so'z tarjimasi o'z darvozasini baland qilib quradigan odam.*

17:25 *farzand — ibroniycha matnda o'g'il.*

18:18 *Qur'a — 16:33 izohiga qarang.*

19:18 *farzand — ibroniycha matnda o'g'il.*

19:23 *Egamizdan qo'rqish — 1:7 ning birinchi izohiga qarang.*

- 19:25** *sodda* — 1:4 izohiga qarang.
- 19:27** *o'g'lim* — 1:8 izohiga qarang.
- 20:4** *kuzda* — qadimgi Isroilda ekish mavsumi kuzda boshlanar edi.
- 20:16** *Begonaga kafillik qilganning...* — 6:1 ning ikkinchi izohiga qarang.
- 21:11** *sodda* — 1:4 izohiga qarang.
- 22:3** *sodda* — 1:4 izohiga qarang.
- 22:4** *Egamizdan qo'rqish* — 1:7 ning birinchi izohiga qarang.
- 22:26** *...o'zganing qarziga kafillik berma* — 6:1 ning ikkinchi izohiga qarang.
- 22:28** *Ota-bobolaring qo'ygan qadimiy chegaralarni buzma* — qadimgi Isroilda birortasi o'z yerini ajratib olish uchun toshlardan chegara qilib qo'yardi. Agar kimdir bu toshlarni joyidan siljitsa, qo'shnisining ota-bobosidan qolgan yerni u o'g'irlayotgan hisoblanardi va bu og'ir jinoyat edi (Qonunlar 19:14, 27:17 ga qarang).
- 23:7** *Chunki...hisoblaydi...* — ibroniycha matndan so'zma-so'z tarjimasi *Chunki u o'z ko'nglida qanday hisob-kitob qilsa, o'zi ham shundaydir...* Oyatning bu qismidagi ibroniycha matnning ma'nosi bahsli.
- 23:10** *Qadimiy chegaralarni buzma...* — 22:28 izohiga qarang.
- 23:14** *do'zax* — 1:12 izohiga qarang.
- 23:15** *O'g'lim* — 1:8 izohiga qarang.
- 23:17** *...Egamizdan qo'rqib...* — 1:7 ning birinchi izohiga qarang.
- 23:24** *farzand* — ibroniycha matnda *o'g'il*.
- 24:5** *Dono sipohlar kuchli sipohlardan...* — qadimiy yunoncha va suryoniycha tarjimalardan. Ibroniycha matnda *Dono odam kuchlidir...* yoki *Dono sipoh kuchlidir...*
- 24:13** *O'g'lim* — 1:8 izohiga qarang.
- 24:21** *...ularga qarshi bosh ko'tarma* — yoki *...isyonchilar bilan do'st bo'lma* yoxud *...ularga qarshi isyon ko'taradiganlar bilan do'st bo'lma*.
- 25:1** *Yahudo shohi Hizqiyo* — shoh Hizqiyo miloddan oldingi 716-687 yillarda Yahudoda, ya'ni janubiy shohlikda hukmronlik qilgan. Isroilni, ya'ni shimoliy shohlikni Ossuriya bosib olgandan keyin Yahudoda hukmronlik qilgan birinchi shoh Hizqiyo edi. U hukmronlik qilgan paytda Yahudoda katta ruhiy uyg'onish bo'lgan edi.
- 25:2** *Ishlarni sirli qilish* — *Xudoning shuhrati...* — inson Xudoning ishlarini tasavvuriga sig'dira olmaydi. Darhaqiqat, inson zoti hamma yaratilgan narsalar ustidan Xudoning hukmronligini va nazoratini anglab yetishga ojizdir. Bu — Xudoning buyukligini va ulug'vorligini ko'rsatadi. Yaxshi shoh esa barcha ishlarni tekshirib, ularni qo'l ostidagilarga va xalqiga ma'lum qiladi. Bunday shoh Xudoning xizmatkori sifatida dono va adolatli hukmdor bo'lish uchun, Xudoning xohish-irodasini bilishga harakat qiladi.
- 26:23** *kumush suvi yuritilgan* — yoki *tozalanmagan kumush yuritilgan* yoxud *sirlangan*.
- 27:11** *o'g'lim* — 1:8 izohiga qarang.
- 27:12** *sodda* — 1:4 izohiga qarang.
- 27:13** *Begonaga kafillik qilganning...* — 6:1 ning ikkinchi izohiga qarang.

27:20 *O'lim va Halokat* — ibroniycha matnda *Sheo'l va Abaddo'n*. 15:11 ning izohlariga qarang.

28:7 *farzand* — ibroniycha matnda *o'g'il*.

28:14 *...Xudodan qo'rqqan...* — 1:7 ning birinchi izohiga qarang.

29:5 *o'z* — yoki *uning*.

29:10 *...to'g'rining jonini olmoqchi bo'ladi* — yoki *...ammo to'g'ri odam uning jonini qutqarishni istaydi*.

29:17 *Farzand* — ibroniycha matnda *O'g'il*.

29:21 *...oqibatda xo'jayiniga qayg'u bo'ladi* — yoki *...oxirida u o'g'il bo'lishni xohlab qoladi*.

30:1 *Yoxining o'g'li Ag'urning...aytgan so'zlari...* — ibroniycha matndan. Qadimiy yunoncha tarjimada *Yoxining o'g'li Ag'urning so'zlari: "Toliqqanman, ey Xudoyim, toliqqanman, bemajolman....* Ibroniya qo'lyozmalarida unlilar ishlatilmagani bois, bu oyatdagi gapning undoshlari bilan qaysi unlilar o'qilgani va so'zlar bo'g'inlarga qanday bo'lingani aniq emas edi. Shu sababdan yunoncha tarjima ibroniychadan farq qiladi.

30:16 *Do'zax* — 1:12 izohiga qarang.

30:27 *chigirtkalar* — ba'zan to'da-to'da bo'lib kelib, dalalardagi hosilga katta zarar yetkazadigan hasharot.

30:28 *O'rgimchak* — yoki *kaltakesak*.

30:31 *Maqtanib yuradigan xo'roz...* — qadimiy yunoncha va suryoniycha tarjimalardan. Ibroniya matndagi gapning ma'nosi bahsli.

30:31 *g'olib shoh* — yoki *o'z xalqini boshlab borayotgan shoh yoxud o'z lashkarini boshlab boradigan shoh*.

30:33 *kuv* — sutni chayqatib yog'ini olish uchun ishlatiladigan uzun yog'och idish va yo'g'on sop.

31:10 10-31-oyatlar ibroniychada muvashshah usulida yozilgan she'rdir. Bu she'rning har bir oyatidagi birinchi so'z ibroniy alifbesi tartibi bo'yicha boshlanadi.

31:15 *topshiriq* — yoki *taom ulushi*.

31:23 *...shahar darvozasida...* — 1:21 izohiga qarang.

31:30 *Egamizdan qo'rqadigan ayol* — 1:7 ning birinchi izohiga qarang.